missenum (qui reipsa est Cæsarius modò citatus:) item Algerus *a*, Lanfrancus *b* qui profert Ambrosium *c*, Guilielmus Parisiensis *d*, Bonaventura *e*, Holkot *f*, Sedulius *g*, qui canit hoc inter alia:

Murmurat impietas mannæ veniente refectæ:
Panis adest Christus, murmurat impietas.

Præterea Cyprianus *h*; aliusve vetustus Auctor, Procopius *i*, Auctor quæstionum utriusque testamenti *k*, Primasius *l*.

Panem cœli dedit eis.) Hieronymus, *triticum*, quod דגן *dagan* significat. *Colippanis*, quod nomen est etiam in psal. 104. *m*, dicitur, quia descendens ex aere. Quum Judæi Christo monente ut operarentur *cibum non perenem*, quem ipsemet daret eis, objecissent, quodnam ipse signum & opus faceret, quum eorum *majores manna panemque de cœlo plim manducavissent in deserto*, respondit, *non Moysem dedisse panem de cœlo, sed Patrem suum panem de cœlo verum, qui est panis Dei, & dat vitam mundo*; tum verò etiam, subdit *se esse hunc ipsum panem vitæ, ita ut qui credat in ipsum, nec esuriat nec sitiat unquam n*. Experiri Judæi volebant, an qui prius multiplicaverat panes *o*, posset ac vellet id semper facere, atque perpetuare; quemadmodum olim tam diu manna duraverat in deserto. Christus porrò negavit datum à Moyse panem, qui revera de proprie dicto cœlo descenderet, sed Patrem, quum scilicet ipsum, qui est naturalis filius ejus, miserit, ac proinde omnino cœlestem atque verum panem, non solùm typum ac figuram; quique non ad tempus dumtaxat sustentaret corporis vitam, sed animæ tribueret æternam, nec non etiam corporis, suo tempore, quod minus est, quàm tribuere animæ, idque non uni Judæorum populo, sed toti mundo, quantum in se est; ita ut qui prius ex Judæis manna manducaverant, non solùm corpore, (quomodo etiam qui panem datum à Christo manducant, mortiantur,) sed anima quoque mortui sint, quantum erat ex vi solius mannæ, nisi crediderunt in illum, quem præfigurabat manna, hoc est, in Christum, sic spiritualiter simul manducando manna, quam *escam spiritualem* propterea Paulus *p* vocat, non tantùm carnaliter, tamquam nudum corporeum cibum. Itaque *panis cœli* hoc loco nominatur manna, ut aerem cœlum significat: negavit autem Christus de cœlo datum, *cœli* vocabulo propriè sumto; simul concessit datum à Moyse, quia ministerio quodam ejus, per intercessionem, quum absolutè dederit Deus, ut hic habetur. Quamquam illud ipsum manna de propriè dicto cœlo eatenus datum intelligi potest, quatenus à Deo qui cœlum incolere peculiariter dicitur, secundùm potentiæ suæ extraordinariam effectum, huicque inferiori mundo insufitatum, & supra naturæ vires. Nam hic etiam, ratione gratiæ, munera omniaque miracula censeri possunt peculiariter de sursum ac de cœlo descendere.

Mystica interpretatio

Cæterùm non tantùm consecratus Eucharistiæ panis mystice intelligitur designatus per manna, ut *panis cœli*, nec non in sequentibus verbis, ut *panis Angelorum* dicitur, quemadmodum docuerunt quos antea citavi; sed etiam Christus ipse secundùm se etiam citra Eucharistiam; & Evangelica doctrina, quæ planè est cœlestis ac spiritualis, & ad cœlestem ordinata beatitudinem, & voluptas spiritualis. Sic exponit Augustinus hoc loco: præterea Ambrosius *q*, qui respondet Irenæo plueræ quotidie Deum de cœlo manna ter vientibus sibi, spiritualis sapientiæ: Cyrillus *r*, Alexandrinus, Fulgentius *s*, Procopius *t*, Hieronymus *u*, qui spectat mannæ tenuitatem, opponitque Ægyptiis carnibus, & stercori, seu fimo bubulo, de quo Ezechiel *x*. Eodem pertinet Ambrosii *y* expositio de Dei voluntate, ut ea sit nobis cibi loco, quemadmodum suum Christus volebat *facere voluntatem Patris z*. Idem tamen quoque Ambrosius *a*, explanans, de Eucharistia, & carne Christi, considerate nos jubet manna è cœlo lusisse, corpus Christi supra cœlum esse; illud celi, hoc Domini cœlorum. Athanasius *b* videtur hunc etiam locum quasi per prædictionem accipere, fore ut Christus cibum ab Angelis ministratum comederet.

Panem Angelorum manducavit homo.) Hieronymus, *panem fortium comedit vir*. In Illyrico Psalterio appellatur *panis Angelicus*, ut & in priore membro, *cœlestis*. Chaldaicè, *cibum qui descendit de habitaculo Angelorum comederunt homines*. Qui Hebræam vocem אבירים *abbirim* explicant, *fortium* aut *potentium*, ac *magnificorum*, non de Angelis tantùm dici volunt, sed ut epithetum cœlorum, quod plurali numero præcedentibus verbis Hebraicè nominantur. Quidam etiam legentes אבתים *avarim*, idest, *membrorum*, causam nominis dant, quòd facillimæ concoctionis esset manna, totumque sine fumis vel excrementis in membrorum verteretur substantiam. Id quidem hoc loco refert Genebrardus atque ipsum Abulensis, ut alias retuli. Retineri tamen omnino debet *Angelorum* vocabulum, quod est etiam in libro Sapientiæ *c*, & in apocrypho 4. libro *d* Esdræ.

In libro Sapientiæ attuli caussas aliquas, propter quas manna *cibus* vel *esca* dicatur *Angelorum*: præcipuæ sunt, quia illorum opera confectum ac demissum, sicut & lex, cæteraque populo eorumdem ministerio tribuebantur, ut observat Auctor de mirabilibus scripturæ *e*: quia videbatur de cœlo descendere, ubi habitant Angeli: quia vires integras ac sanitatem conservabat, quia in re similes Angelis videbantur: quia sine labore Hebræorum, quomodo Angeli non laborant circa spiritualem suum illud cibum, de quo Raphael *f*: *x* qua tam delicatus cibus, ut si velici Angelis liceret non alio vescerentur.

Addè Angelorum panem dici Eucharistiam, cujus typus manna, quia, ut Dionysius docet, participatio Christi,

ἀνάβολικῶν nobis traditur, nempe in Eucharistiæ Sacramento, datur Angelis ὑπερκοσμίοις *super conditionem hujus mundi*, ac sine Symbolis. Hoc ipsum eradit pridem jam citatus Rupertus *h*, Cyprianus etiam, aliusve *i*, ait quòd *panem Angelorum* sub Sacramento manducamus in terris, & eumdem sine Sacramento manifestius edemus in cœlis: Origenes, qui nunc homines comedunt, idest, cognoscunt, ac veluti per cognitionem, mentes edunt quod priùs Angeli: Ambrosius *k*, quia ubi Christi corpus, ibi tamquam aquilæ constituti sunt Angeli, adde quòd occurrant & advolent velut ad compendium miraculorum maximorum. Prodit item Gregorius *l* in ipsa immolationis hora ad Sacerdotis vocem cœlos aperiri, & in illo Jesu Christi mysterio Angelorum choros adesse. In liturgia Jacobi dicitur adventum mox Christum in Eucharistiam ab Angelis præveniri. Auctor quoque prati spiritualis *m* attributum arcæ consecratæ Angelum scripsit, Dionysius *n*, & Ichoniastes Maximus idem afferunt de Angelorum in sacris mysteriis præsentia, & honorifico comitatu; nec non Ambrosius *o*. Auctor quæstionum utriusque testamenti *p* *panem Angelorum* ipsum manna tradit appellatum, quia ea virtute creatum, quia Angelica natura subsistit & vivit, & audito cœli nomine gratias referrent homines Deo, qui tanta cura servos suos gubernat, ut eis hæc in carne adhuc positis, si necesse fuerit, exhibeat, per quæ vivunt Angeli. Præterea nomen *Angelorum* attribuit Christianis, *homines* appellat Judæos, qui comedebant manna, quatenus erat figura panis, qui nunc offertur, & sumitur in Ecclesia, ubi major gratia & libertas. Cyrillus *q* Alexandrinus sinui vult, quum *panis Angelorum* nominatur, traducendum esse appetitum à caducis ad cœlestia, æterna, spiritualia. Accedat quòd ad Eucharistiæ perceptionem, & confectionem, Angelorum, quibus id minimè conceditur, sed ut adorent, quod & reipsa fecit Chrysostomus *r* vidisse ab illis fieri, testatus est Milus ejusdem discipulus *s*, puritas, & innocentia quantùm assequi licet, requiritur in hominibus, Holkot *t* undecim conditiones Angelorum Sacerdotibus applicat, quæ memoriæ caussa hoc disticho continentur.

Pascit, & hortatur, ducit, vehit, excitat, angit,
Orat, congaudet, punit, laudat, sine sumtu.

subjungit alias quatuor conditiones Angelorum, ut sint immateriales, pleni scientia, motores orbium, rectores hominum. Appellantur Angeli *potentes virtutes u*; hic autem panis, ut vertit Hieron. est *fortium*, quippe *cor hominis confirmans x*; quod tot testati sunt veteres Ecclesiæ martyres, quando istius panis sumtio magis frequentabatur. Exclamationem & admirationem in verbis istis *panem Angelorum manducavit homo*, Rupertus agnoscit. Videlicet quærere licet & percontari מן הוא *man hu*, *quibhoc*? ut infimæ conditionis homo particeps factus hujus panis Angelorum, non in loco Angelorum, & beatitudinis, sed in valle ærumnarum. Sed ut panem Angelorum manducaret homo, Dominus Angelorum, ait Augustinus *a*, factus est homo, tamquam medicina infirmorum, cibus sanorum. Quamquam Hebræa phrasis, cum dicitur *homo manducasse* איש *isch*, sensus est, quod omnis, & quilibet. Rursus opportuit, inquit *b*, ut mensa illa lacteceret, & ad parvulos perveniret, & per carnem trajiceretur, atque Verbum illud, quo pascuntur Angeli, sempiternum, & est æquale Patri, manducaret homo.

Facit ad rem quod Chrysostomus *c* per accommodationem ututpat de Christi corpore in Eucharistia *ubi* d *fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ*, quia oporteat eum qui ad hoc corpus accedit, esse sublimem, & cum terra nihil habere commune, neque deorsum trahi & serpere, sed assiduè sursum volare, & ad solem justitiæ aspicere, acutoq; & perspicaces habere mentis oculos. Collegit Pererius *e* noster quindecim differentias inter manna Mosaicum, & panem Chr. ex ipsismet Chr. sermone *f*; quia panis Christi est Dei, quatenus Christus ipse verus est Deus, eodemque illo pane vescitur ac fruitur ipsemet Deus: quia est cibus Angelorum, & aliorum spirituum beatorum; quia descendit verè de cœlo, quamvis inde numquam discedens Christus per assumtionem humanæ carnis: quia Christus ac Eucharistia præfigurabatur per manna: quia nutrit præsertim animam: quia conducit etiam ad corporis resurrectionem gloriamque: quia etiam non viventi spirituali vita eam vitam communicet aliquando: quia, quod in se est, præservat a morte spirituali, tùm peccati, tùm damnationis: quia toti prodest mundo, cunctisque communicatur, & necessarius est saltem in voto, usus ejus: quia usus illius durabit usque ad mundi finem: quia & peregrinantibus viaticum, & ad beatam pervenientibus patriam est præmium: quia semper permanet idem, abunde sufficiens alendis atque vivificandis nobis, non obnoxius putrefactioni: quia gustum omnis saporis cœlestis & spiritualis continet: quia supplet defectum non famis tantum, sed etiam sitis: quia plura existunt in isto cibo miracula. Mannæ miracula erant, in adeò vario sapore ad fumentis arbitrium (tametsi Pererius affirmet de solis justis, in quo dissentio, ut in libro Sapientiæ *g* demonstravi) in vi nutriendi, roborandi, augendi, vel etudinem conservando: quod in sequentis dici ulum reservatum superebat, scatebatque verbis: quòd plurebat sex primus diebus, nùmquam in sabbato: quòd totis annis quadraginta quotidie, non item postea unquam, ubi promissionis terram ingressi essent. In Eucharistia, quam rectè appellaveris *memoriam* & compendium *mirabilium Dei* h, admirationem ingentem commovet præsentia corporalis Christi, ablque ulla sui locali mutatione in cœlo manentis: eadem præsentia in adeò multis hostiis: non coextendi loco Christi corpus, etiamsi quantitatem cum reliquis accidentibus suis retineat: coexistentia totius Christi ad hostiam totam & in singulas partes, ita ut extra illam non sit: corruptis speciebus generatio substantiæ novæ, ita ut nova materia creetur ad suspiciendam formam, & si velint alii (quod nescio an non mirabilius censendum sit) sufficere quantitatem: conversio ac transtubstantiatio totius panis ac vini, in corpus & sanguinem Christi; effectio istius mutationis efficienter per verba quæ sacerdos ritè profert: remansio accidentium panis & vini, quas vocant species sacramentales, ita ut per se sint, nec ulli substantiæ inhæreant: eadem facultas naturalis in illis accidentibus ad nutriendum, augendum, roborandum, & ad alia, quam habebant ante consecrationem.

Cibaria misit eis in abundantia. Hieronymus nec non Psalterium Arabicum, & Illyricum (*in*, vel, *ad saturitatem* seu *satietatem*) quod significat שבע *seuah* & מאכל *maaqel*, sed in Arabico additur, *& iterum*, quasi indicetur non manna, sed coturnices, & hæc, si semel cum manna missæ sunt, ut innuitur in Exodo *i*, quando rursus post murmur & nauseam circa manna *k*. In Psalterio Romano, & Gallicano, & apud Cassiodorum, *frumentationem*. Quidam, *cibum viaticum*, seu *commeatum*, vel *cibum electum*. Vox Hebræa צידה *tsedah* primaria notione significat *cibum venatione comparatum*; sed extendit ad *escam* generaliter & *viaticum*, omnemque sufficientiam cibi, sicut & טרף *tereph prædam* in prima significatione denotans. Græcum nomen ἐπισιτισμὸς, ut plurimum accipitur pro *commeatu*, *viatico*, *vie auxilio*, quod etiam ἐφόδιον vocant, & quod, quia pluribus constat, idcirco rectè interpres pluraliter *cibaria* reddidit. De ipsamet copia mannæ, & non de conturnicibus plures interpretantur, suadetque, quod coturnices semel, aut iterum dumtaxat datæ sunt, nec pro ordinario viatico. Quod si ἐπισιτισμὸς hoc loco, ut aliàs, significet quod πᾶν ῥῆμα *panis* adjicitur, & appellatur ὀψώνιον, & προφάγιον, intelligetur non de conturnicibus, utquidam Græcus contendit, sed etiam de manna, quia continebat omnem saporem, nec panis tantùm erat, verùm etiam obsonium. Rupertus *l* quidem observat pluraliter hic nominari *cibaria*, quamvis antea *m* singulari numero sit nominatus *panis*, quia (loquens de manna, ut erat typus Eucharistiæ) secundùm se quidem panis unus Christus, vel unum corpus Christi est; verumtamen secundùm locales Ecclesias, & secundùm offerentium personas, sive accipientium innumerabile populos *cibaria* sive *panes* rectè dicuntur in plurali numero. Addit præterea verbo *pluendi* tum hic *n*, tum in Exodo *o*, indicari eamdem ubique terrarum paratam omnibus pusillis & magnis copiam.

Vers. 26.) Transtulit austrum de cœlo: & induxit in virtute sua Africum.

Vers. 27.) Et pluit super eos sicut pulverem carnes: & sicut arenam maris volatilia pennata.

Vers. 28.) Et ceciderunt in medio castrorum eorum, circa tabernacula eorum.

UT quàm justè sit iratus Hebræis Deus, quod antea *p* dicere erat aggressus, magis declaret, postquam de manna egerat, exprimit aliud munus coturnicum ab eodem Deo concessum, ut illorum cupiditatis, ac importunæ flagitationis satisfaceret, quos tædium tam delicati cibi cœperat. Ait ergo, antequam in eos ira ipsius desæviret, ut suam, quam tentabat, manifestaret potentiam, abstulisse è cœlo, sive aere superiore, Austrum orientalem, quem vocant Eurum, & adduxisse contrarium ipsi ventum Africum, qui coturnices trans mare rubrum arreptas defert, ac in castra demitteret *a*. ita ut illæ in modum pluviæ pulveræ, atqs instar numerosissimæ arenæ maris, deicenderent ac deciderent in medium castrorum, & in circuitu tentoriorum, & sine ullo negotio capi possent ab omnibus. Libro Numerorum *q*, & sapientiæ *r* describitur eadem historia, de qua nos quoque in posterioris libri enarratione disseruimus. In libro Numerorum est, quòd *venitus egredius à Domino*, *arreptas trans mare coturnices detulit* (in libro etiam Sapientiæ *s* dicuntur *ascendisse de mari*) *& demisse in castra, itinere quantum uno die confici potest, ex omni parte castrorum per circuitum, volabantque in aere duobus cubitis in altitudine super terram*: ac *surgens populus toto die illo & nocte, ac die altero, congregavit coturnicum, qui parum, decem choros, & sicaverunt eas per gyrum castrorum*. In Exodo *t* attringitur idem, sive bis, sive semel datas concedas coturnices (indicat bis Josephus *u*:) exprimitur vespere ascendisse atque cooperuisse castra. Mentio quoque fit in psalmo 104. *x* & 105. *y* & in apocrypho libro 4. Esdræ *z*. Vix supperit quid addendum judicem.

Iterum moneo improbabilem sententiam esse Matthæi Cantacuzeni in paraphrasi ad Sapientiæ librum, varium coturnicum epularum, ac saporum, sicut manna fuisse. Esus autem carnium an post diluvium dumtaxat permissus fuerit homini, disputat Pererius *a* noster, an etiam post innocentiæ statum amissum *b*, & an quæ inter nunc animalia carnivora, carnibus vescerentur ante diluvium *c*. Difficile adducor credere, abstinuisse bellua ante diluvium, & improbos saltem ac lævos homines esu carnium: nec arbitror talibus hominibus præcisè id vitio vertendum fuisse; quum dominii, quod in bestia concessit homi-

Sensus loci. *p* vers. 18. & seq.

a 1. de Sacr. c. 10.
b de Eucharist. c. 6.
c de his qui mysteriis initiantur c. 5. & ipsi c. 62. edit. Ver.
d de Eucharist. c. 7.
e in Sap. c. 16.
f lib. dell. 183
g hymno 1. de ser. de sacr. Dom.
h in c. 6. Ezec.
i in c. 6. Ezec.
k q. 20. apud Aug. tr. 1. in 1. c. 20. Apocal.
l in vers.
m Jean. 6. 27. & seq. ibid.
n 1. Cor. 10. 3.
o de Sacr. c. 1. 4. & c. 2.
p Dialog. c. 58.
q spi. c. 21. 17. de ador. *r* resp. cont. Arianos ad objecti. 3.
s in Esa. c. 3. *t* in Ezec. c. 4. & in Amos c. 4.
x c. 4. 15.
y de parad. c. 9.
z Jean. 4. 34.
a de incarn. dis. c. 9.
b in illud, profectò in p
c in 1. Cor. Hom. 14.
d De Christi corpore in Eucharistia accommodatio.
d Mat. 24. 28.
e t. 1. in Jean. c. 6. disp. 35. & 36.
f Inter manna Mosaicum & panem Christi quindecim differentiæ.
g Jean. 6.
h Exod. c. 16.
i Ser. de cœn. Domini.
k de sacr. c. 1. 4. & c. 2.
l Dialog. c. 58.
m c. 4.
n cel. hier. c. 5. & 9.
o in c. 1. Luc. p. 206. apud Aug. tom. 3.
p c. 16. 20.
q Eucharistia memoria & compendium mirabilium Dei.
r Ps. 110. 4.
s Jean. 6. 32.
t Idem l. 6. de sac. nat. ratio de sacrificiis & aliorum patrum.
x Angelorum conditiones undecim sacerdotibus applicatæ.
t cit. Turrianus 2. de Eucha. c. 2. & cit. in tr. 3. hab. Eucharist. in Sap. c. 16. lect. 183
x Ps. 103. 5.
a 1. 50. Hom. in 32.
b concio 1. in ps. 35.
c Ps. 16. 15.
d Ps. 1. 19.
e Ps. 77. 25.
f Tobij 12. 19.
g Eucharistia cur Angelorum panis dicatur.
h Ser. Hier. t. 1.
i 10. Exod. c. 10.
k Ser. de cœn. Domini.
l Mannæ miraculis in adeo vario sapore ad fumentis arbitrium, in vi nutriendi & aliis.
m Ps. 104. 40.
n Ps. 105. 20.
o Ps. 77. 24.
p Ps. 104. 40.
q Sensus loci. *p* vers. 18. & seq.
a Ps. 77. 26.
b Ps. 77. 27.
c Ps. 77. 28.
d Ps. 77. 29.
e Ps. 77. 30.
f Ps. 77. 31.
g Ps. 77. 32.
h Ps. 77. 33.
i Ps. 77. 34.
k Ps. 77. 35.
l Ps. 77. 36.
m Ps. 77. 37.
n Ps. 77. 38.
o Ps. 77. 39.
p Ps. 77. 40.
q Ps. 77. 41.
r Ps. 77. 42.
s Ps. 77. 43.
t Ps. 77. 44.
u Ps. 77. 45.
x Ps. 77. 46.
y Ps. 77. 47.
z Ps. 77. 48.
a Ps. 77. 49.
b Ps. 77. 50.
c Ps. 77. 51.
d Ps. 77. 52.
e Ps. 77. 53.
f Ps. 77. 54.
g Ps. 77. 55.
h Ps. 77. 56.
i Ps. 77. 57.
k Ps. 77. 58.
l Ps. 77. 59.
m Ps. 77. 60.
n Ps. 77. 61.
o Ps. 77. 62.
p Ps. 77. 63.
q Ps. 77. 64.
r Ps. 77. 65.
s Ps. 77. 66.
t Ps. 77. 67.
u Ps. 77. 68.
x Ps. 77. 69.
y Ps. 77. 70.
z Ps. 77. 71.
a Ps. 77. 72.
b Ps. 77. 73.
c Ps. 77. 74.
d Ps. 77. 75.
e Ps. 77. 76.
f Ps. 77. 77.
g Ps. 77. 78.
h Ps. 77. 79.
i Ps. 77. 80.
k Ps. 77. 81.
l Ps. 77. 82.
m Ps. 77. 83.
n Ps. 77. 84.
o Ps. 77. 85.
p Ps. 77. 86.
q Ps. 77. 87.
r Ps. 77. 88.
s Ps. 77. 89.
t Ps. 77. 90.
u Ps. 77. 91.
x Ps. 77. 92.
y Ps. 77. 93.
z Ps. 77. 94.
a Ps. 77. 95.
b Ps. 77. 96.
c Ps. 77. 97.
d Ps. 77. 98.
e Ps. 77. 99.
f Ps. 77. 100.
g Ps. 77. 101.
h Ps. 77. 102.
i Ps. 77. 103.
k Ps. 77. 104.
l Ps. 77. 105.
m Ps. 77. 106.
n Ps. 77. 107.
o Ps. 77. 108.
p Ps. 77. 109.
q Ps. 77. 110.
r Ps. 77. 111.
s Ps. 77. 112.
t Ps. 77. 113.
u Ps. 77. 114.
x Ps. 77. 115.
y Ps. 77. 116.
z Ps. 77. 117.
a Ps. 77. 118.
b Ps. 77. 119.
c Ps. 77. 120.
d Ps. 77. 121.
e Ps. 77. 122.
f Ps. 77. 123.
g Ps. 77. 124.
h Ps. 77. 125.
i Ps. 77. 126.
k Ps. 77. 127.
l Ps. 77. 128.
m Ps. 77. 129.
n Ps. 77. 130.
o Ps. 77. 131.
p Ps. 77. 132.
q Ps. 77. 133.
r Ps. 77. 134.
s Ps. 77. 135.
t Ps. 77. 136.
u Ps. 77. 137.
x Ps. 77. 138.
y Ps. 77. 139.
z Ps. 77. 140.
a Ps. 77. 141.
b Ps. 77. 142.
c Ps. 77. 143.
d Ps. 77. 144.
e Ps. 77. 145.
f Ps. 77. 146.
g Ps. 77. 147.
h Ps. 77. 148.
i Ps. 77. 149.
k Ps. 77. 150.
l Ps. 77. 151.
m Ps. 77. 152.
n Ps. 77. 153.
o Ps. 77. 154.
p Ps. 77. 155.
q Ps. 77. 156.
r Ps. 77. 157.
s Ps. 77. 158.
t Ps. 77. 159.
u Ps. 77. 160.
x Ps. 77. 161.
y Ps. 77. 162.
z Ps. 77. 163.
a Ps. 77. 164.
b Ps. 77. 165.
c Ps. 77. 166.
d Ps. 77. 167.
e Ps. 77. 168.
f Ps. 77. 169.
g Ps. 77. 170.
h Ps. 77. 171.
i Ps. 77. 172.
k Ps. 77. 173.
l Ps. 77. 174.
m Ps. 77. 175.
n Ps. 77. 176.
o Ps. 77. 177.
p Ps. 77. 178.
q Ps. 77. 179.
r Ps. 77. 180.
s Ps. 77. 181.
t Ps. 77. 182.
u Ps. 77. 183.
x Ps. 77. 184.
y Ps. 77. 185.
z Ps. 77. 186.
a Ps. 77. 187.
b Ps. 77. 188.
c Ps. 77. 189.
d Ps. 77. 190.
e Ps. 77. 191.
f Ps. 77. 192.
g Ps. 77. 193.
h Ps. 77. 194.
i Ps. 77. 195.
k Ps. 77. 196.
l Ps. 77. 197.
m Ps. 77. 198.
n Ps. 77. 199.
o Ps. 77. 200.
p Ps. 77. 201.
q Ps. 77. 202.
r Ps. 77. 203.
s Ps. 77. 204.
t Ps. 77. 205.
u Ps. 77. 206.
x Ps. 77. 207.
y Ps. 77. 208.
z Ps. 77. 209.
a Ps. 77. 210.
b Ps. 77. 211.
c Ps. 77. 212.
d Ps. 77. 213.
e Ps. 77. 214.
f Ps. 77. 215.
g Ps. 77. 216.
h Ps. 77. 217.
i Ps. 77. 218.
k Ps. 77. 219.
l Ps. 77. 220.
m Ps. 77. 221.
n Ps. 77. 222.
o Ps. 77. 223.
p Ps. 77. 224.
q Ps. 77. 225.
r Ps. 77. 226.
s Ps. 77. 227.
t Ps. 77. 228.
u Ps. 77. 229.
x Ps. 77. 230.
y Ps. 77. 231.
z Ps. 77. 232.
a Ps. 77. 233.
b Ps. 77. 234.
c Ps. 77. 235.
d Ps. 77. 236.
e Ps. 77. 237.
f Ps. 77. 238.
g Ps. 77. 239.
h Ps. 77. 240.
i Ps. 77. 241.
k Ps. 77. 242.
l Ps. 77. 243.
m Ps. 77. 244.
n Ps. 77. 245.
o Ps. 77. 246.
p Ps. 77. 247.
q Ps. 77. 248.
r Ps. 77. 249.
s Ps. 77. 250.
t Ps. 77. 251.
u Ps. 77. 252.
x Ps. 77. 253.
y Ps. 77. 254.
z Ps. 77. 255.
a Ps. 77. 256.
b Ps. 77. 257.
c Ps. 77. 258.
d Ps. 77. 259.
e Ps. 77. 260.
f Ps. 77. 261.
g Ps. 77. 262.
h Ps. 77. 263.
i Ps. 77. 264.
k Ps. 77. 265.
l Ps. 77. 266.
m Ps. 77. 267.
n Ps. 77. 268.
o Ps. 77. 269.
p Ps. 77. 270.
q Ps. 77. 271.
r Ps. 77. 272.
s Ps. 77. 273.
t Ps. 77. 274.
u Ps. 77. 275.
x Ps. 77. 276.
y Ps. 77. 277.
z Ps. 77. 278.
a Ps. 77. 279.
b Ps. 77. 280.
c Ps. 77. 281.
d Ps. 77. 282.
e Ps. 77. 283.
f Ps. 77. 284.
g Ps. 77. 285.
h Ps. 77. 286.
i Ps. 77. 287.
k Ps. 77. 288.
l Ps. 77. 289.
m Ps. 77. 290.
n Ps. 77. 291.
o Ps. 77. 292.
p Ps. 77. 293.
q Ps. 77. 294.
r Ps. 77. 295.
s Ps. 77. 296.
t Ps. 77. 297.
u Ps. 77. 298.
x Ps. 77. 299.
y Ps. 77. 300.
z Ps. 77. 301.
a Ps. 77. 302.
b Ps. 77. 303.
c Ps. 77. 304.
d Ps. 77. 305.
e Ps. 77. 306.
f Ps. 77. 307.
g Ps. 77. 308.
h Ps. 77. 309.
i Ps. 77. 310.
k Ps. 77. 311.
l Ps. 77. 312.
m Ps. 77. 313.
n Ps. 77. 314.
o Ps. 77. 315.
p Ps. 77. 316.
q Ps. 77. 317.
r Ps. 77. 318.
s Ps. 77. 319.
t Ps. 77. 320.
u Ps. 77. 321.
x Ps. 77. 322.
y Ps. 77. 323.
z Ps. 77. 324.
a Ps. 77. 325.
b Ps. 77. 326.
c Ps. 77. 327.
d Ps. 77. 328.
e Ps. 77. 329.
f Ps. 77. 330.
g Ps. 77. 331.
h Ps. 77. 332.
i Ps. 77. 333.
k Ps. 77. 334.
l Ps. 77. 335.
m Ps. 77. 336.
n Ps. 77. 337.
o Ps. 77. 338.
p Ps. 77. 339.
q Ps. 77. 340.
r Ps. 77. 341.
s Ps. 77. 342.
t Ps. 77. 343.
u Ps. 77. 344.
x Ps. 77. 345.
y Ps. 77. 346.
z Ps. 77. 347.
a Ps. 77. 348.
b Ps. 77. 349.
c Ps. 77. 350.
d Ps. 77. 351.
e Ps. 77. 352.
f Ps. 77. 353.
g Ps. 77. 354.
h Ps. 77. 355.
i Ps. 77. 356.
k Ps. 77. 357.
l Ps. 77. 358.
m Ps. 77. 359.
n Ps. 77. 360.
o Ps. 77. 361.
p Ps. 77. 362.
q Ps. 77. 363.
r Ps. 77. 364.
s Ps. 77. 365.
t Ps. 77. 366.
u Ps. 77. 367.
x Ps. 77. 368.
y Ps. 77. 369.
z Ps. 77. 370.
a Ps. 77. 371.
b Ps. 77. 372.
c Ps. 77. 373.
d Ps. 77. 374.
e Ps. 77. 375.
f Ps. 77. 376.
g Ps. 77. 377.
h Ps. 77. 378.
i Ps. 77. 379.
k Ps. 77. 380.
l Ps. 77. 381.
m Ps. 77. 382.
n Ps. 77. 383.
o Ps. 77. 384.
p Ps. 77. 385.
q Ps. 77. 386.
r Ps. 77. 387.
s Ps. 77. 388.
t Ps. 77. 389.
u Ps. 77. 390.
x Ps. 77. 391.
y Ps. 77. 392.
z Ps. 77. 393.
a Ps. 77. 394.
b Ps. 77. 395.
c Ps. 77. 396.
d Ps. 77. 397.
e Ps. 77. 398.
f Ps. 77. 399.
g Ps. 77. 400.
h Ps. 77. 401.
i Ps. 77. 402.
k Ps. 77. 403.
l Ps. 77. 404.
m Ps. 77. 405.
n Ps. 77. 406.
o Ps. 77. 407.
p Ps. 77. 408.
q Ps. 77. 409.
r Ps. 77. 410.
s Ps. 77. 411.
t Ps. 77. 412.
u Ps. 77. 413.
x Ps. 77. 414.
y Ps. 77. 415.
z Ps. 77. 416.
a Ps. 77. 417.
b Ps. 77. 418.
c Ps. 77. 419.
d Ps. 77. 420.
e Ps. 77. 421.
f Ps. 77. 422.
g Ps. 77. 423.
h Ps. 77. 424.
i Ps. 77. 425.
k Ps. 77. 426.
l Ps. 77. 427.
m Ps. 77. 428.
n Ps. 77. 429.
o Ps. 77. 430.
p Ps. 77. 431.
q Ps. 77. 432.
r Ps. 77. 433.
s Ps. 77. 434.
t Ps. 77. 435.
u Ps. 77. 436.
x Ps. 77. 437.
y Ps. 77. 438.
z Ps. 77. 439.
a Ps. 77. 440.
b Ps. 77. 441.
c Ps. 77. 442.
d Ps. 77. 443.
e Ps. 77. 444.
f Ps. 77. 445.
g Ps. 77. 446.
h Ps. 77. 447.
i Ps. 77. 448.
k Ps. 77. 449.
l Ps. 77. 450.
m Ps. 77. 451.
n Ps. 77. 452.
o Ps. 77. 453.
p Ps. 77. 454.
q Ps. 77. 455.
r Ps. 77. 456.
s Ps. 77. 457.
t Ps. 77. 458.
u Ps. 77. 459.
x Ps. 77. 460.
y Ps. 77. 461.
z Ps. 77. 462.
a Ps. 77. 463.
b Ps. 77. 464.
c Ps. 77. 465.
d Ps. 77. 466.
e Ps. 77. 467.
f Ps. 77. 468.
g Ps. 77. 469.
h Ps. 77. 470.
i Ps. 77. 471.
k Ps. 77. 472.
l Ps. 77. 473.
m Ps. 77. 474.
n Ps. 77. 475.
o Ps. 77. 476.
p Ps. 77. 477.
q Ps. 77. 478.
r Ps. 77. 479.
s Ps. 77. 480.
t Ps. 77. 481.
u Ps. 77. 482.
x Ps. 77. 483.
y Ps. 77. 484.
z Ps. 77. 485.
a Ps. 77. 486.
b Ps. 77. 487.
c Ps. 77. 488.
d Ps. 77. 489.
e Ps. 77. 490.
f Ps. 77. 491.
g Ps. 77. 492.
h Ps. 77. 493.
i Ps. 77. 494.
k Ps. 77. 495.
l Ps. 77. 496.
m Ps. 77. 497.
n Ps. 77. 498.
o Ps. 77. 499.
p Ps. 77. 500.
q Ps. 77. 501.
r Ps. 77. 502.
s Ps. 77. 503.
t Ps. 77. 504.
u Ps. 77. 505.
x Ps. 77. 506.
y Ps. 77. 507.
z Ps. 77. 508.
a Ps. 77. 509.
b Ps. 77. 510.
c Ps. 77. 511.
d Ps. 77. 512.
e Ps. 77. 513.
f Ps. 77. 514.
g Ps. 77. 515.
h Ps. 77. 516.
i Ps. 77. 517.
k Ps. 77. 518.
l Ps. 77. 519.
m Ps. 77. 520.
n Ps. 77. 521.
o Ps. 77. 522.
p Ps. 77. 523.
q Ps. 77. 524.
r Ps. 77. 525.
s Ps. 77. 526.
t Ps. 77. 527.
u Ps. 77. 528.
x Ps. 77. 529.
y Ps. 77. 530.
z Ps. 77. 531.
a Ps. 77. 532.
b Ps. 77. 533.
c Ps. 77. 534.
d

homini Deus, hic unus esse possit non inhonestus effectus; illis ad cibatum uti, & eo caruisse hominem per 1656. annos, non admodum probabile est. Lege Thomam Aquinatem *a*, Cajetanum *b*, Scotum *c*. Damnantur meritò ab Augustino *d*, qui sic temperant à carnibus edendis, ut immundos arbitrentur qui comedant. Catharistarum hæc hæresis fuit, & Encratitarum, Manichæorum, Priscillianistarum.

a 1. q. 9. 96. art. 2. De temperantiam ab esu carnium, Augustini sententia. b in. & in Gen. c. 9. & 6. c 5. de Inst. q. 1. a. 1. d 17. ep.

Transtulit austrum de cœlo, & induxit in virtute sua africum.) Hieronymus, *abstulit Eurum de cœlo, & induxit in fortitudine sua africum*. Alii, *proficisci fecit*, *induxit in fortitudine sua austrum*, vel, *flare jussit Eurum per medium cœlum, & sua potentia induxit africum*, vel, *cœlo, movit Eurum, & induxit in fortitudine, sua africum*, vel, *fecit moveri orientalem*, nempe ventum, *& duxit in fortitudine sua austrum*. Chaldaicè, *intulit ventum vehementem in cœlo, & induxit in virtute sua austrum*, vel, ex versione Nebiensis, *abstulit ventum Notum de cœlo, & induxit virtute sua africum*. In Psalterio Illyrico, *sustulit Eurum de cœlo, & induxit potentia sua in oceanum*: In Arabico, *concitatus est auster de cœlo, & attuli virtute sua ventum vehementem*. Exponit Cajetanus de cessatione venti orientalis, & de adducto vento meridionali vehementi. Docui, in libro Sapientiæ, explicare alios, quod excitatus à Deo sit ventus duplex, ad convehendas plures coturnices: quosdam, de adto austro, ac iubstituto africo. Est קדים *kadim*, *ventus flans*, à קדם *kedem*, idest, *ab oriente*, & quem vocant *vulturnum* Latinè, aut *subsolanum*, Græcè Eurum, vel *Notum*. Flat ab exortu brumali, austroque vicinus est, teste Aristotele *e* ac Plinio *f*, ut idcirco modica differentia sit inter Austrum, & Eurum. Vertit alibi *g* Hieronymus idem nomen Hebræum, *austrum*, vel *æstum* h *vel urentem ventum*: videturque omnis ventus calidus, etiam si non sit orientalis, quia opponi debet aliquo modo præcedenti, qui versus orientem vergit: africus autem, eo modo, philosopho teste, flat ab occasu brumali, qui est magis ad meridiem, qui vocatur etiam *thema*. Eusebio placet hic significari quòd utrumque ventum Deus ἀπῆρεν, & ἐφόρησε, *transtulit*, *excitavit*, è suis quasi sedibus & thesauris produxit, deduxit, induxit, & pergere jussit, ut è duabus regionibus quidquid erat coturnicum, adveheretur per diversas regiones aeris. Euthymius atque Nicephorus consentiunt, & ἀπῆρεν docent esse, ἀνέτρεψε, ἐκίνησεν, *commovit*: in scholio autem quodam explanatur ἔρευσεν αὐκοτωκα, *impulit eum*. Eadem Basilii, seu Theodoreti sententia. Favet editio Psalterii Romani & Gallicani, *& excitavit austrum de cœlo*, &c. sententiam aliam de translato per amotionem vento austro, & in illius locum excitatio africo, quam sequuntur plures maximè de Hebraizantibus, expresit hoc quoque versu Apollinarius:

Πνεῦμα μὲν ἀρρήκτοις νότου ἐκπαργεν ἄπνοια.
Η' ἀνὴρ δυσκελάδων λίβας τρηχέων αὐτμυλοῦ.
Ventum quidem procellosi noti (seu austri) *continxit flare* (ne flaret)
Misit vero horrisoni Lybici (africi) *gravem flatum*.

Utraque sententia probabilis est: minùs illa, quam tradit Hugo, ut austrum transferre de cœlo riset facere, ut qui erat in superiore parte aeris flaret in inferiore parte: vel quòd ut directè flabat ab Aquilonem, flaret ad occidentem. Virtute, potentia, fortitudine Dei opus fuit, quoniam tunc ordo ac dispositio naturalium causarum non exigebat, ut vel uterque simul ventus flaret, vel alter saltem, coq; impetu ac versus eam partem, ad quam tam multæ coturnices congregari debebant. Plinius k negat coturnices austro volare, quamvis vehi aura velint, propter pondus corporis, sed aquilone præsertim. Est autem africus vehementia proximus aquiloni. Hoc autem loco visum est Joanni Brascheilenti *l* magistro sacri palatii ad Vallesium *m* de ventis istis disputantem, in hoc opere colligendarum coturnicum, inter venerunt, addere, non esse excludendum miraculum, in hoc quòd aerem illum tunc denuo Deus flare fecerit, sicut & postea suis temporibus sine defectu aliquo, quum opportuerat, in omnibus frequenter naturis rerum lete accommodans.

Mysticum est, ut venti designent Angelos, qui interAsunt consecrationi, & conseerato pani: vel Spiritum sanctum suaviter flantem & inspirantem. Sic Hugo. Item, ut austrum transferri, sit auferri, & significentur Judæi prius per cognitionem veri Dei; & ejus legem saltem carnaliter servantes, quasique sub meridiano Sole ferventes, postea ejecti, Gentiles autem inducti in virtute & gratia novi testamenti, qui nullam scientiam supernæ cognitionis attigerant, ac veluti sine Sole frigidi, sub aquilone, sive africo remanebant. Hoc modo Avguanus confirmans Gregorii *n* auctoritate, ità etiam de utroque illo populo declarantis verba Job *o*, *ab aquilone aurum veniet*, nec non Elaiæ *p*; *dicam aquilonì da*, & austro, *noli prohibere*. Sed *africum* cum aquilone non oportet confundere, quamvis, ut dixi, vergat ad occasum brumalem, frigidior enim est Aquilo, africus calidior.

Et pluit super eos sicut pulverem carnes, & sicut arenam maris volatilia pennata.) Pro carnibus est nomen formæ singularis שאר *seeer*, & pro *volatilibus pennatis* in eodem numero voces duæ עוף כנף *hhoph chanaph*. Pluendi verbum non innuit, ut Gnebiardo tamen placet, è materia pluviæ productas carnes, quamvis initio scribatur *q* Deum jussisse, ut producerent aquæ non solùm reptile animæ viventis, sed etiam volatile: sed copiam magnam instar pluviæ, atque è loco pluviæ, idest, è cœlo, seu sub aere, quemadmodum de manna dictum est priùs *r*. Comparatio item ex arena copiam eamdem indicat, quam profectò ingentem oportuit esse, ut quivis ex sexcentis millibus peditum quingentis quinquaginta, absq; parvulis fœminis, Tribu Levi, & vulgo promiscuo, inenumerabili, colligere posset minimum decem coros ad mensem integ um *s*, & Moyses antequam id fieret, quomodo fieri posset vehementer miraretur *t*, audiretq; *u*, *numquid manus Domini invalida est?* Ex quo colligi obiter potest videri semel dumtaxat id miraculum contigisse: sic enim jam antea contigeret, scilicet eo ipso tempore, quò primùm dedit Deus manna *x*, non accidisset Moysi postea res hæc adeo mira, & invisa. Coturnices item solas intelligo per *carnes & volatilia pennata*, non autem alias aves illis permixtas, ut Genebrardus tamen etiam probabile ducit. Solæ coturnices exprimuntur in libro Numerorum *y*, & in apocrypho 4. Esdræ *z*, & in libro Sapientiæ *a* sub nomine *ortymogetra*. Quare *volatilia pennata κατ' ἐξήγησιν*, idest, *expositionem*, idem valent quod carnes; quæ orationis formula occurrit sæpe in Scriptura, præsertim Psalmorum. Adagium porro tritum est, *arenam metiris*, & ψαμμογνώμων Plato *b* instar numeralium pro innumeris usurpavit. Omissis profanis exemplis, quæ colligit Germanus Valens, ac è nostris Ponthanus, & Cerda, ad illud Virgilii *c*.

Quem qui scire velit, Lybici velit æquoris idem
Discere quàm multæ zephyro turbentur arenæ.

Suppetunt ex sacris permulta *d*, & hujus penè innumerabilis numeri cognitio soli nonnumquam tribuitur Deo, etiam ab Ethnicis, apud quos extat illud Apollinis oraculum:

οἶδα ἐγὼ ψάμμων ἀριθμὸν καὶ μέτρα θαλάσσης.
Novi ego & arenæ numerum, & mensuras maris.

& Horatius *e*,

Te maris, & terræ, numeroq; carentis arenæ Mensorem.

Auctor verò libri Ecclesiastici *f* hoc solum Deum posse indicat, nec non Jeremias *g*, & Paulus *h* appellat *innumerabilem arenam*, quod Pindarus dixit, ψάμμα ἀνέδμον πεφυρόφορον. De prodigioso carnis imbre, consule Dionysium Halicarnassæum *i*, Plinium *k*, Valerium *l*, Livium *m*, additiones ad Lambertum Schafnaburgensem *n*, Simonem Majolum *o*: piscibus quoque pluisse Plinius *p*, Isidorus *q*, Antonius *r*, Vincentius *s*, Segebertus *t*, Vuernerus *u* testantur. Sed hoc loco magis figuratè quàm propriè *pluvia* sumitur, διὰ τὴν δαψίλειαν *propter copiam*, quia coturnices, ut est in libro Numerorum *x*, ad Hebræos vi venti advectæ *volabant in aere duobus cubitis altitudine super terram*.

Allegoriam persequitur Hugo de Christi corpore, quòd venerit de cœlo cum volatilibus, idest cum Angelis: & sicut populo dictum tunc est *y*, *sanctificamini, erat comedetis carnes*, ita exigi sanctitatem, atque puritatem

ab

a Ser. de pas. Dom. 11. 2. biblio. patrum

b Ps. 21. 8. c Exo. 16. 22. d Cant. 5. 3.

e Ps. 64. 6.

f l. 2. c. 7.
g Matt. 8. 27.

h Jer. 5. 63.

i c. 11. 31.

k 10. c. 23 Coturnices austro volare cur neget Plinius. Africus vehementia proximus aquiloni ideo ex Lipsio.
m de sacra philos. c. 57. Mysticus sensus.

n 27. Mor. c. 46.
o c. 37. 22.
p c. 43. 6.

q Gen. 1. 20.
r vers. 24.

s Nu. 11. 20. 21. 32.
t Nu. 11. 22.
u vers. 23.
x Exod. 16. 21. 13.
Coturnicibus aliis aves permixtas ad escam Judæorum qui concedat.
y c. 11. 31.
z c. 1. 39.
a c. 16. a. c. 19. 12.
b in Theæte.
c Georg. 2.
d Ps. 38. 21. Gen. 22. 17. c. 32. 12. c. 49. Judd. 7. 18. Jos. 11. 4. 1. Reg. 13. 5. 1. 2. 17. 11. 1. p. 4. 20. 25. Job 6. 3. Eccl. 1. 2. Es. 10. 22. c. 48. 19. Jer. 15. 8. 33. 22. Dan. 3. 36. Osea 1. 10. Abac. 1. 3. Mach. 11. 1. Rom. 9. 27. Hebr. 11. 12. Apoc. 20. 7. e 1. 1. carm. ode 28.
f c. 1. 2
g c. 33. 22.
h Heb. 11. 12.
i lib. 10.
k l. 2. c. 56.
l l. 1. c. 6.
m l. 3. decis. n ex. 1238.
o colloquio 2 & 10. dierum canicular.
p l. 3. c. 5.
q Allegoria.
r 13. c. 17. 30. c. 12.
s l. 11. 16. c. 1. paragr. c. 4.
t p. 1. super l. 24. c. 37.
u in Exod. c. 16. 1. 8. 1. 9. 1. 8. 1. 9. 1. 8. 1. 9

etiam adverbium *valde* vel *nimis* a, *nimis exaltatus su-per omnes Deos* b, *mandasse mandata sua custodire nimis* c, *nimis honorati amici ejus* d. Ex adjunctis illud æstimari debet, ut quando *furor nimius* vocatur, *nimia ebrietas* f, & *potatio* g. Videtur hoc loco innui, quod in libro Numerorum h comminatus fuerat Deus, concedendas carnes comedendas *non uno die, nec duobus, vel quinque, aut decem, nec viginti quidem, sed usque ad mensem dierum, donec exires per nares, & vertaretur in nauseam*. In Psalterio Arabico, *& non privavit eos desideriis eorum*, videlicet Deus.

Accommodatitia transferuntur ista verba ad cœlestes delicias, quæ non modo respondent, sed superant etiam desiderium eorum, qui *desiderio desiderant manducare pascha* corporis Christi a, aut divini verbi gustum percipere. Item contrario sensu, ad illos, qui cupiditatibus suis plenè satisfaciunt, & dimittuntur à Deo *secundùm desideria cordis eorum, & ut eant in adinventionibus suis* b, & *tradidit illos Deus in desideria cordis eorum in immunditiam* c.

Adhuc esca eorum erant in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos.) Hieronymus, *quum adhuc cibus esset in ore eorum*. Tum quasi novo facto principio, *furor ergo Dei ascendit super eos*; Alios aliter connectere monui, sed sententia non dissimili. In Psalterio Gallicano, & Romano, & apud Augustinum, & Gregorium d *esca* in singulari, sicut etiam Hebraicè & Græcè אכל *ochel*, & βρῶμα. In libro Numerorum e sic est, *adhuc carnes erant in dentibus eorum, nec defecerat hujusce modi cibus, & ecce furor Domini concitatus in populum, percussit eum plaga magna nimis, vocatusque est ille locus, sepulchra concupiscentiæ: ibi enim sepelierunt populum, qui desideraverat*. Quòd *cibum non defecisse* dicitur, Hebraicè potest significare, nondum succium fuisse, dentibus nempe comedentium; hoc enim sibi vult יבשה *iyebheseth*. Sensus item admitti potest, non defecisse, quia nondum expletus erat mensis, ad quem collectæ fuerant coturnices, & siccatæ f: quo pacto ferunt in Gallia findi coturnices à parte superiore, reliquumque corpus condiri sale, adipem liquatum servari ad condendos alios cibos g.

Quomodo *ascendere ira Dei* dicatur, docui versu 21. Putat Agellius innui, quòd velut flamma & ignis ascenderit, & accensa sit super eos. At hoc modo intelligeremus non inhærere in iis, in quos dæsevit, sed transire ab illis, & ascendere supra illos. In *ascensu* notat etiam Hugo, quod non pauperes dumtaxat impotentes, infimos ira illa, sed, ut mox subditur, pingues, electos, divites, magnates punierit. Simpliciter sensus traditus dicto versu 21. Gregorius h expendens hunc locum, cum simili Job i, *quum habuerit, quæ concupierat possidere non poterit*, scribit, quòd majoris iracundiæ est, quum hoc tribuitur, quod male desideratur: atque inde repentina ultio sequitur, quia hoc quoque obtinuit quis, quod Deo iraicente concupivit. Exempla proferri possent eorum qui in ipsissimet epulis extremo fato concesserint, aut in perceptione corporis Christi extincti sint, vel gravi aliquo malo affecti. Paulus k, indigne sumentes Eucharistiam scribit *infirmos ac imbecillos* fuisse, & *dormivisse*, idest, morte sublatos. Cyprianus l, narrat ex Dore puellæ, cui datus priùs gustandus quàmvis invitæ panis fuerat, mero immolatitio mixtus, postea reluctanti etiam languis Christi infusus, prodeuntes fingultus ac vomitus: Item de alia adulta, quæ palpitans tremenique concidit. Aliud non dissimile exemplum est in vita S. Godefridi m. Præterea de Osvaldo Muller, qui hostiam deglutire non potuit, quam sibi laica majorem dari coegerat, extat insculptum in tabula ænea templi in pago Sevel, non procul Oenipono, ut narrat Titelmanus Brendebachius n. Post Pascha inquit Hugo, magis infirmari & mori videmus homines, ut idcirco canat Ecclesia; *Quæsumus auctor omnium, in hoc paschali gaudio, ab omni mortis impetu tuum defende populum*. Accommodatitie ferri id potest. Nam de morte æterna sermo est, & morborum mortisque causa cibum mutatio est, immoderate sumtorum.

Et occidit pingues eorum.) Sic etiam Hieronymus. In Illyrico Psalterio, *voraces inter eos*. In Arabico, *majorem partem eorum*. In Gallicano & Romano, & apud Cassio-

a Ps.147.2.
b Ps. 96.9
c Ps. 118.4.
d Ps. 138.17
e Judat. 52.
Esthir. 1.12.
f Judit. 15.4
g Esth. 1.10
h Num. 11.20

i Pr. 25.16 27.
k lib. 1. de vita Mon.
l c. 19. 11.
m vers. 12.
n 1. synodic. c. 22.

Coturnices nunc inter primas epulas, non apud veteres veneno nutriri, commitiali morbo laborare de earum usu & cibo plura.
o de sacra philosoph. 37.
Coturnix in Ægyptio hieroglyphicis omnis immunditiei, inquinatique signum

p Fragm. 7. de mor. Gal.

Viteturque gravi coturnix tarda fagina.

Certè non dediset Deus esurienti populo noxias carnes. An autem immodicæ coturnicum cibationi gravis illa Hebræorum plaga tribui debeat, postea expendetur. Monet Hugo, quod ad mores pertinet, hinc aptum thema peti posse pro concione in carnis privio, quia tunc inquit, manducant homines carnes, & saturantur nimis. Licet etiam universè colligere cum Augustino q, nos, quemadmodum nunc Israelitas, malo nostro imperare, quod culpabili concupiscentia petimus: proinde, si hoc à Deo petas unde lædaris exauditus, magis metuendum esse, ne quod poiset non dare propitius, det iratus. Exaudit Deus nonnumquam ad votum & utilitatem: aliàs ad utilitatem, non ad votum: quandoque ad votum, non ad utilitatem. Idcirco quidquid petas, hanc adhibe conditionem, *fiat tu voluntas tua*; *verumtamen non mea voluntas fiat, sed tua*: quia *nescis quid petas*, & *quid ores sicut oportet, nescis* u, egens *spiritu postulante pro te gemitibus inenarrabilibus*. Vel Socratem imitare, & tequere, nihil ultra petendum à Diis præcipientem, quàm ut bona tribuant, quæ sciunt quod cuique utile, Socratis sententia y Val. Max. lib. 7.

Non sunt fraudati à desiderio suo.) Hieronymus, *non indigerunt de cupiditate sua*. Alii, *non sunt alienati à desiderio suo*: vel, *non sunt destituti desiderio suo*. Vel, conjungendo cum sequentibus, *nihil deerat desideriis eorum, sed quum cibus etiamnum esset in ore ipsorum, ecce ira Dei*, &c. Vel, *nondum recesserant à cupiditate sua* seu, *adhuc cupiditas in illis ardebat, quum*, &c. Et hoc ipsum declarant quòd nondum desiderium, cupiditas, aviditas, appetitio venerat ipsis in fastidium, nauseam, abominationem, sed *adhuc erant esca in ore ipsorum, cum subitò venit ac irruit ira Domini super eos*, &c. Hebraicè לא-זרו מתאותם *lo zaru mitthaavutham*. Qui vertunt in singulari nomen *desiderii*, legerunt תאוה *theavath*, significat vero לאו *lo zaru non sunt alienati*, seu *elongati*: alienatio autem, & elongatio à desiderio & appetitu, est quum quis vel quod appetitque, obtinere non potest, vel quum abhorret ab ejus perceptione, quamvis id præsto sit, nempe per fastidium, nauseam, & quæ inde consequitur, per vomitionem. Hoc minitatus erat Deus, futurum videlicet, ut expetitæ atque concessæ *carnes exirent* Hebraicè *per nares*, *& verterentur in nauseam*.

a Luc. 22.15

b Ps. 80. 13
c Rom. 1. 24.

d 24. Mor. c. 10. vel 12.
e c. 11. 34.

f vers. 19. 32 Coturnicibus Galli ut ut antiqui
g Aldrovandus 13. ornith. c. 21

h supra.
i c. 20. 20. Major Dei quando fit ira nos incundia.

k 1. Cor. 11. 32.
l Ser. de la pâs.
Citra hoc fumitione cæpla.

m lib. 3. c. 12. apud Surium 8. Nov.

Post paschi magis infirmari & mori homines. 1. Cor. 15. 30. 31. 32.

n Chron. lib. 7. cap. 8.

Plures occidit gula quàm gladius m Mat. 6. 17 n 3. Reg. 11. 11.
o Job 14.4
p Num. 11. 5
q 2. Reg. 13. 27.
r Gen. 3. 6
s Ps. 77. 7
t 1. 15. Mor. c. 25. vel 33.
u Num. 18
x Joel. 1. 5
y Job. 20. 20.
z Luc. 12. 20
a Eccl. 6. 2
b 1. 9. 1257.
c manifestus 13.

Cassiodorum, atque Gregorium u, *plurimos eorum*. Augustinus editionis nostræ, negans invenisse se in codicibus quos habebat. Videtur legisse, non ut modo est, ἐν τοῖς αὐτῶν *in pingubus eorum* (*occidere autem in pingubus eorum*, quod etiam Hebraicè habetur, cum præpositione בתוך מנחם בבשר *hemismannohem*, idem est, atque occidere pingues eorum) sed ἐν πλούσιοις, *in pluribus*. Idem Hieronymus b refert Aquilam vertisse, ἐν τοῖς πόροις αὐτῶν, *in opulentis eorum*; Symmachum, τοῖς πόροις, *opulentibus*, LXX. Theodotionem, v. editionem ut nunc extat in textu nostro Græco ἐν πλούσιοις. Sed Scholiastes tribuit LXX. & Theodotioni hanc ipsam lectionem: Aquilæ, ἐν τοῖς πιότεσι, *in nitidis*, aut *pinguibus*; Symmacho, τοῖς λιπαροτέροις, *nitidiores* seu *pinguiores*. Apollinarius videtur etiam legisse ἐν πλούσιοι, quomodo etiam nunc est in Complutensibus, & Regis, Aldinis, & aliis bibliis.

πόσμον ἀνώνυον πολλοῖς τύχυσε κερδώιος,
Interitum improvisum multorum fecit (χόλος ira) capitibus.

Legit eodem pacto Euthymius, explicans *plures* pro multis, atque sic legisse dicens LXX. Symmachum, *pingues*, Aquilam *abundantes*: & hos esse ditiores atque fortiores in populo, quos verisimile sit ingluviem suam ceteris magis expleisse, quod plura aliis colligerant. Culpam quoque communem cunctis tradit, quòd promissioni divinæ non crediderunt, nutriendos esse illis carnibus usque ad mensem, & ad satietatem, sed timuerunt ne avolarent, vel ne citò consumerentur coturnices, ut propterea illas exsiccaverint. Sequitur eamdem lectionem ἐπλόσιον Nicephorus, atque eamdem sententiam paucis perstringit, ut solet cetera Euthymii. Translatio nostra consentit planè non solùm cum coditibus Græcis emendatioribus, sed etiam cum Hebræo textu (ut dixi.) Per *pingues* autem recte illi alii interpretes exposuerunt eos qui sunt divites & opulenti, & Paraphrastes, qui fortes ac potentes גבריהם *gibbarim*. In eodem sensu, *pingues terræ*, τοὺς τῆς γῆς רשני ארץ *dives erets* Psalmo 21. e dicuntur *manducavisse & adorasse*, quos etiam vocant Aquila & Symmachus πάντας ἀδόντας videlicet, divites, superbos, opibus terrenis elatos, potentes, præstantes, & nobiles, &c. ut ibidem vidimus oppositos eodem loco pauperibus. Observat Hugo primam causam humanæ miseriæ fuisse maeducationem d, potationem primæ servitutis e: multis quoque malè successisse comestionem, ut iis qui verbibus iitis, tametsi parum probis, continentur:

Quia (quod) *manducare noceat, monstrat Holoferne* f,
Dives g, *Adonias* h, *Esau* i, *Nor* k, *Balthasar* l,
Aman m.
Herodes n, *Salomon*, o *Job* p, (filii ejus) *Israel* q,
Absalon r, *Adam* s.

Denique plures occidit gula quàm gladius. Pinguedo & adeps propterea designat improbitatem vel certè copiam rerum, *ex qua prodit iniquitas* t, & superbia, ut Gregorius u demonstrat. Optandum, ne sit verum quod asserit Hugo, Sacerdotes & Clericos frequentiùs accedere ad Eucharistiam qui pinguedinem temporalium multa habent, sicut olim habebant Levitæ x: vel Theologos, quas quotidie tractant scripturas, & res sacras, non trajicere ad cor, nec iis sustentari: vel in genere antequam divites opibus frui liceat, *perire ab ore eorum* y, nec inde *satiari ventrem eorum, & quum habuerint quod cupierunt, possidere non possint* z, ita ut repetita ab ipsis eorum anima, quæ paraverant, ad alios transeunt a, *nec tribuatur potestas, ut comedant ex eis; sed homo extraneus voret illa* b.

Et electos Israel impedivit.) Hieronymus *incurvavit*. Alii *succumbere fecit, humiliavit, dejecit, prostravit, incurvare fecit, succedit*, הכויע *hechriahh*. Idem Hieronymus alibi c, *prædivit*. Et Augustinus hoc loco, quia non est ἐπιπόδισεν sed συνπόδισεν, explicat *compedivit*. Per *electos* exponunt vegetos, robustos, florem juventutis, juvenes, quos Paraphrastes appellat עלכרי *bhullemin*: Apollinarius, χρατεῖται, *optimos, robustissimos*. Euthymius, & Nicephorus, *in bello strenuos*, & *selectos ut in acie præ ceteris dimicarent*, κατὰ πολεμίους εἰς τὸ παρατάσσεσθαι. Nomen בחורים *bachurim electos* significans, dicitur de juvenibus, qui ad quodvis opus eliguntur, maximè ad bellum, nec raro redditur ab Interprete per hanc ipsam vocem, *juvenes*. In Cantico [d Moysis *electos Principes* submersos in mari rubro vocat Paraphrastes *electos fortes*. *Impediendi* verbo seu *compediendi*, & quasi pedes stringendi aut incurvandi, συκαμπύζειν & הכריע *hichriahh*, vel significatur solùm prohibitio, ne fas esset intrare terram promissionis, idque per mortem, ut placet Genebrardo; vel ne progredi possent ultra occupati circa cadavera innocentes, ut Bruno Carthusianus existimat; vel ratio quædam interfectionis describitur, tamquam succisis aut disseutis pedibus, eruribusque, ut scripsit Agellius; vel ne ad malum velociter amplius currerent, ut ait Hieronymus e. Non videtur ita congruere quod ait Hugo, impeditos electos peccati aliorum, ne exauditentur: vel ad ductos ad dubitandum de Deo, propter murmurantes alios; ut Moysem ipsum, & Aaronem. Traditur quoque primum à Dionysio, ac prius ab Augustino (qui etiam explicat bonos cum malis punitos, ac veluti captivos factos ad exemplum patientiæ,) secundùm ab Ayguano. De morte subita, exterius illata, oportet intelligere, quam liber Numerorum f *plagam* nominat *magnam nimis*, qua concitatus in populum furor Domini percussit eum. Vallesius affirmat lethalibus morbis correptos fuisse, & indicat ejusmodi fuisse, quos malignitas carnium coturnicum avidius ac largius comestarum, peperit, & se per vomitiones prodiderint ex nausea consecutas. Huic nauseæ, de qua in eodem libro h, ita ut egrederentur etiam carnes per nares, addit Oleastes i dispersionem, ac jactationem carnium proprias manibus eorum qui in os indiderant, præ vehementi abominatione, idque insinuari vocabulo Hebræo זרא *zara*; quod concedi potest, salva notione nauseæ, seu fastidii, nec non alienationis aut dispersionis, quæ vomendo fit. Pro *nausea* Græcè est χολέρα quam definiunt morbum, in quo bilis vel excernitur, vel evomitur, aut perturbatio ventris immodica, bilem per vomitus & dejectiones excernentis ex continua ciborum cruditate, & adeò acutus morbus, ut quarto ad summum die finiatur: Ejusdem Symptomata dicuntur, præter vomitiones & dejectiones bilis frequentissimæ, defectus animi, sudores exigui, sitis, pulsus vermiculantes, musculorum, manuum ac pedum, maxime vero suarum contractio & tensio, effossio etiam viscerum, quas veteres χολάδας nominabant, unde νοκίρων videtur Trallianus k derivare, etsi alii ἀπὸ τῶν χολάδων. Favet Theodoretus l, qui refert pro vocabulo χολέρας, vertisse Symmachum ἀπαίδευσιν, *eruditatem*, & quod ἀδηφαγίας *esus ad satietatem usque*, ac *voracitas*, seu *edacitas* morbum attulit, & multis mortem, divinitus illata plaga. Genebrardus existimat innui dictum morbum verbis Ps. 105. m *misit satietatem in animas eorum*, idest, inquit, emaciantem morbum, quo quasi saturi abhorrebant ab omni esca, unde sequitur tabes, nausea, cacochymia, atrophia, phthisis, hectica, habitudo, ægritudo, viscerum, quæ ibi vocatur רזון *zaron* & מאתיון; & illud Hebræum vocabulum per metathesim pro זרא *zara*, de quo egimus. Diligenter idem auctor in dictum psalmum 105. hoc explicat & probat. Addit nescio quis hoc loco (Bartholomæus Botta) quòd incoctas aut semicoctas carnes populus avidius voraverit more lurconum, ut Scipionis, de quo Valerius, qui abdomine nimis avidè devorato, statim abiumtus est. Hæc sanè omnia non parum suadent hujusmodi morbo, quem descripsi in principio, extinctos intemperantes & perfidos Hebræos. Sed quoniam Deus ipsos percussisse illos *plaga magna nimis* scribitur n, propterea videretur alia præterea adjicienda dictæ plagæ extrinseca causa. Cajetanus fatetur se nescire mortis genus, nec an tota illa populi multitudo ingens quæ peccavit, occisa fuerit. Isidorus o, Rupertus p Abulensis q arbitrabantur incendio periisse, eidemque loco ubi accidit nomen Indimi, *incensio* ἐκφυσμὸς *rhabberah*, & *sepulchra concupiscentiæ* r, μνήματα τῆς ἐπιθυμίας חתאוה קברות *kiuroth hatthavah*, sive hoc secundum nomen MoysES indiderit, sive Hebræi alii, Isido-

a 15. Mor. c. 10. vel 13.

b Ps. 135

c Num. 11. 20. Accommodatitia translatio.

d Exod. 15. 4

e Ep. 37. mensione 23

f c. 11. 33.

g de sacra philos. c. 37

h v. 20
i ibid. Nausea Judæorum circa coturnices qualis & quanta.
χολέρα.

k lib. 7. 1. lib. 9. c. 19.
Ad πρόχυσιν

m v. 15.

n Num. 11. o in lib. Num. cap. 8.
p lib. 1. in Num. c. 39.
q Num. c. 11. 4.
r v. 34.

Tropologia

Isidorus eliciens tropologiam, ait, in loco, qui dictus est *sepulchra concupiscentiæ*, & erat tertiadecima mansio, & ubi populus fastidiens cœlestem panem, carnes Ægyptias desideravit, multos subitò devoratos ab incendio, monetque, si post perceptum angelicum manna, quod est cœlestis vita, sive doctrina, rursus carnes Ægyptias, quæ sunt carnales hujus sæculi voluptates, & concupiscentias pristinorum morum volueritimus appetere, voraturos nos usque ad nauseam, & statim Domini igne torquendos, desideriumque nostrum vertendum in tumulos, ut simus *sepulcra dealbata* a, &c. Prior hæc dixerat Hieronym. *b*, & Ambros. *c*. Si concedamus ignem immissum etiam tunc, non tantùm quando prima murmuraverunt vice, dolentes pro labore, seu fatigatione *d*, dicendum non fuisse penitus illos consumtos, quia non fuisset sepulchris opus in quibus narrantur *sepulti qui desideraverant* e. Sed nec existimo lentam tabem fuisse, sed celerem à Deo inflictam plagam, concurrente simul tamen repletionis nimiæ causa, vel ignis externi, vel alterius interioris morbi. Nam incertum valde duplex eidem loco nomen fuisse; immo quum primum extrema tantum castrorum pars incenia, deinde populus *plaga magna nimis* percussus narretur infinuatur locum dirertum fuisse, quum etiam mensis ferè in medio intercesserit, & prioris mansionis causa fuerit conquæstio de fatigatione itineris, posterioris murmuratio de manna. Quamvis Petrus Abbas Collensis *f* confundere videatur, scribens post imperationem desideriorum carnalium, castrorum peremtas extremitates.

a Matth. 23. 27.
b ep. 137. ma. fines 13.
c tr. de 42. manassiæ 13.
d Num. 11. 1.
e verse. 34.

Quod autem pl. *g* 104. dicitur *non fuisse in Tribubus Hebræorum infirmum*, intelligitur non fuisse qui ex sexcentis viiorum millibus, præter inferiores viginti annis, non esset alacer, expeditus, fortis ad iter conficiendum pedibus, absque jumento, quive morbo aliquo laboraret. Sed non negatur postea proter ipsorum culpam permissos esse nonnullum experiri, communem simul plurimis, quo, divina etiam accedente ultione, corriperentur, & interirent, ut accidit quoque in morbibus serpentum *h*.

f lib. de parab. c 11. t. 9. bibl. Patrum
g verf. 37

Observavit porro Abulensis *i*, à Josepho *k* hæc & his alia similia prætermissa, ut quomodo quidam pro dolore itineris doluerint, ignisque extremam castrorum partem cremarit, &c. quia putabat cedere ad ignominiam gentis suæ; cujusmodi erat præterea adoratio vituli *l*, de qua ille nihil. Idem de Philone dicere potuit. Ad extremum notanda elegans & acuta paronomasia in vocabulis Hebræis: Nam *coturnix* dicitur שלו *scialeu*, quasi dicas *petitionem*, à שאל *scianl*, *petere*, רזון *razon*, sed idem fit quod זרא *zara*, per metathesim, seu divertsum omninò ab illo, significat illum morbum τῆς πλεονεξίας, & ἀχόλασιν, qui vocatur Latinè psal. 105. *m*. *saturitas*, & in libro Numerorum *n* *nausea* & opponitur veluti nomini רצון *ratson*, quod valet *complacitum*, pro quo nimirum Deus effecerit, ut quod Hebræi petierant, & initio maximè ipsis placebat, postea summopere displicuerit, ac nausea, tædio, & gravissimo illo morbo affecerit, de quo egimus.

h Num. 21. 6
i Scr. 10. 9
Abulepsis observatio.
k Ant. 21. 7.
l Exod. 32. 8.
Elegans paronomasia.
m verf. 15.
n c. 11. 20.

Sed ad mores facit, ut σύμβολα sint ὃν μνῆμα monumenta, *sepulchraque in memoria tua*, præsertim quando intemperantia te, ac ingluvies petit. Turpe enim, & noxium valde comparate tibi ac veluti elaborare comedendo sepulchrum, & quum, Basilio *o* teste, jejunium sit vitiorum sepulchrum, vita virtutum, sepulchrum fabricare virtutum, vitam vitiorum. *Sepulchrum patens* est gulosi *guttur*, cujusmodi erat Philoxeni, de quo Philosophus *p*, longius sibi collo gruis optantis: nimius enim cibus corruptus in stomacho, morbos ac mortem gignit; & de mortui spina hominis creatur serpens, ut ex Pythagora Ovidioque prodit Isidorus *q*, dicens id, si creditur, meritò evenire, ut sicut per serpentem mors hominis (quum rentavit de intemperantia) ita per hominis mortem serpens exsiltat. Gregorius *r* docet, dum venter non restringitur, per carnis concupiscentiam simul cunctas virtutes obrui. Rogas, inquit, Ambrosius *s*, ad jucunditatem, cogis ad mortem: invitas ad prandium, efferre vis ad sepulchrum: cibos promittis, tormenta irrogas. Item electos impediri, ait Hugo, quum mali Prælati promittuntur ligari *funibus peccatorum* *t*, & *spiritu* malo *in aliis* *u*, ac tandem *manibus*

o orat. 2. de jejunio.
Jejunium, vitiorum sepulchrum
p 3. eth. c. 10
De mortui spina hominis serpentem creari: & quam merito id eveniat si creditur.
Circa cibos intemperantia quà noxia.
q 12. etymol. c. 4.
r 30. mor. al. c 13. vel 26.
s de jejunio c. 14.
t ps. 118. 61.
u Osea 4. 16.

dibusque ligati mittantur in tenebras exteriores x: vel quilibet boni, & à Deo electi propter peccata populi impediantur, ne promoveantur & eligantur in Magistratus, quum electi mundi Principes multi sint, sed submergendi, tamquam cibus electus Dæmonum *z*, & cum quibus cavenda *communicatio* a. Creditus Hieronymus explicat, carne & sanguine Christi refectis, si declinant ad vitia, judicium imminere *b*: electos autem impediri, si ipsi quoque Sacerdotes non innocenter hæc Sacramenta percipiant. Totum item locum Bruno Carthusianus per allegoriam declarat de Eucharistia.

x Matt. 22. 13.
y Exod. 35. 4.
z Matt. 1. 18
a Ps. 140. 4.
b 1. Cor. 11. 29.

Allegoria.

Vers. 32.) In omnibus his peccaverunt adhuc, & non crediderunt in mirabilibus ejus.

Sensus loci

NEc beneficia nec supplicia, efficere ac obtinere ab ingrato & perfido populo potuerunt ut à peccando desisterent. Nam post adeò multa magnaque mirabilia, & post altam carnium concupiscentiam, quæ scilicet omnia fortuitò & casu contingere putabant, inquit Euthymius, in simile prolapsi sunt incredulitatis vitium, nolentes adhuc credere, posse se juxtà divinam promissionem adeò insignibus documentis confirmatam & comprobatam, in terram promissionis intrare, quum illi terræ detrahentes audivissent, qui ex ea revertterant exploratores: sed ipsi reverti voluerunt in Ægyptum, constituto sibi novo duce, ita ut Moyse & Aaron hoc audito, *cadernt proni in terram coram omni multitudine filiorum Israel* c, hortantes verò ad pergendum Josue & Caleb lapidibus opprimere voluerint. Similes illis Judæi sub Christo, *qui quum tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum* d. Utriusque communis causa propterea, non potuisse credere, quia Deus *excæcavit oculos eorum*, & *induravit cor eorum* e, hoc est, quoniam, ut Augustinus declarat, noluerunt credere, Deus verò malam eorum voluntatem prædivit *f*: & per prophetam prænuntiavit, sed non fecit: & meruit eorumdem mala voluntas, & superbientis voluntatis audacia, ut excæcarentur & indurarentur, Deo deserente, non facienteque, & quamdiu talia sapiebant, secundùm pravam illam voluntatem, credere non poterant. Verum de hoc aliàs. Beneficium divinæ gratiæ est alieno sapere malo, conspectisque aliorum supplicis, fidem ac timorem salutarem concipere. De eodem Hebræo populo conquerabatur Etaias *f* quum *divinus furor non avertetur ab eo: sed adhuc manus ejus extenta, non esse reversum ad percutientem se, & Dominum exercituum non inquisisse*; & Deus ipse apud Jeremiam *g*, *frustra*, inquit, *percussi filios vestros, disciplinam non receperunt*: & Jeremias *h*, *percussisti, & non doluerunt*; *attrivisti, & renuerunt accipere disciplinam*: & Ezechiel *i*, *multo labore sudatum est*; *& non exivit de ea nimia rubigo ejus, neque per ignem*.

Alieno malo sapere beneficium divinæ gratiæ.

f Num. 14. 4.
g verf. 39
f verf. 40 & seq.
g c. 1. 11 & seq.
h v. 24. 25 26
i Hob. 4 v. 22. 19
c Num. 13. 34. 14. 1. & seq.
d Jo. 12. 37.
e ib. 40. in Esa. 6. 9.

In omnibus his peccaverunt adhuc.) Hieronymus, *ultra*. Ad verbum, *cum omni hoc*, quod vulgaribus linguis dicunt, *con tutto ciò*, *con todo esso*, *avec tout cela*, *&c.* idest, nihilominus, super hæc, vel inter hæc omnia. Apollinarius, ἀλλὰ γὰρ, *Sed enim*. Dici solet etiam vulgò, *non obstantibus omnibus istis*.

k 77. 9. 5

Et non crediderunt in mirabilibus ejus.) Hieronymus, omisit præpositionem, sine qua oratio Latina clarior est, quamvis in Hebræo textu sit, & occurrat etiam aliquando Latinè in simili phrasi: ut *k*, *qui credit in Domino, misericordiam diligit*: & supra in hoc ipso psalmo *l*, Hieronymus quoque vertit, *non crediderunt in Deo*.

Ps. 143. 8
m Ps. 57. 3.
n Psal. 18 20.
k Prov. 28. 26
l verf. 22. 5

Vers. 33.) Et defecerant in vanitate die eorum, & anni eorum, cum festinatione.

PRopter impœnitentiam, & perseverantiam contumacem in perfidia, inobedientia, murmuratione, similibusque peccatis aliis, ait, infelicem populum istum, de Ægypto adeò mirabiliter eductum, & beneficiis tam multis ac magnis affectum, otiosè in deserto vitam traduxisse per annos quadraginta, nullo præcla-

Vita mortalium festinatio est: quæ prolixior, vapor est aliquato diuturnior.

rio edito facinore; sed in eodem perenndo veluti in momento, non esse permissum ingredi promissionis terram; ita ut frustra ac sine causa censeri potuerit egressus de Ægypto, quo frustra etiam, & absque fructu, & effectu regredi voluerunt atque tentaverunt. Prius hunc Hebræorum pervicarium conatum retuli, quum sibi novum constituere ducem decreverunt ad revertendum *a*: Jussit autem Deus illis renuntiari per Moysen *b*, *Vivorgo, ait Dominus, sicut locuti estis c, audiente me, sic faciam vobis. In solitudine hac jacebunt cadavera vestra. Omnes qui numerati estis à viginti annis, & supra, & murmuraestis contra me, non intrabitis terram, super quam levavi manum meam, ut habitare vos faceremi, præter Caleb filium Jepone, & Josue filium Nun; Parvulos autem vestros de quibus dixistis, quod prada hostibus forent, introducam, ut videant terram, quæ vobis displicuit. Vestra cadavera jacebunt in solitudine. Filii vestri erunt vagi in deserto annis quadraginta, & portabunt fornicationem vestram* (Juent pœnas tam longa peregrinatione rebellionis vestræ) *donec consumantur cadavera patrum in deserto: juxtà numerum quadraginta dierum, quibus considerastis terram, annus pro die imputabitur. Et quadraginta annos recipietis iniquitates vestras, & scietis ultionem meam; quoniam sicut locutus sum, ita faciam omni multitudini huic pessimæ, quæ conspiravit adversum me: in solitudine hac deficiet & morietur*. Subditur eodem loco *d* ita ut dictum est: populum, quum recitata audivisset, *luxisse nimis* e: nihilominus voluisse postea ascendere ad terram promissam, quamvis Moyses deterreret ne faceret, & ab Amalecite, & à Chananæo partim percussum atque concisum, partim fugatum *f*. Recensentur eadem in Deuteronomio *g*: Præterea in Psalmo 105. *h* est, quod *pro nihilo habuerunt terram desiderabilem: neque credidierunt verbo Domini, sed murmuraverunt, & non exaudierunt vocem ipsius*; *& Dominus elevavit manum suam super eos, ut prosterneret eos in deserto*. Item Paulus *i* *insensum* scribit Deum fuisse, *quadraginta annis, illis qui peccaverunt, quorum cadavera prostrata sunt in deserto, & jurasse non introituros in requiem ipsius illos, qui incredduli erant*. Et videmus, ait, quia non potuerunt introire propter incredulitatem. Judas *k* denique redigit in memoriam, *quòd Jesus populum de terra Ægypti salvans* (ille ipse qui homo postea factus est, verus Deus) *secundò eos, qui non crediderunt, perdidit*.

a Num. 14. 4.
b verf. 29
c v. 1. 11
d v. 24. 25 26
e verf. 40 & seq.
f c. 1. 11 & seq.
g v. 22. 23.
h v. 24. 25 26
i Hob. 4 v. 22. 19
k 77. 9. 5

Et defecerunt in vanitate dies eorum.) Hieronymus, & *consumpsit* ויכל *vaichal*. Exponi quippe potest particula כי, pro, ideo, quare, &c. Apud Hugonem notatur alia lectio *verum amen*, exponitque & per, propter hoc. Consumsisse autem intelligit Deum, dolendo populum in deserto, prout antea recitavimus. *Deficere* autem vel *consumi dies in vanitate*, aut, ut est in illyrico Psalterio *contabescere*, est, ut dicebam, frustra, sine fructu, sine affectu. Potest etiam significare occysus, ac instar fumi, seu flatus; vulgò, *in un soffiò*: Thalmudici namque חבל *hevel* vanitatis nomen pro flatu otio usurpant: Sic in alio psalmo *l*, *homo vanitati similis* dicebatur, quia *dies ejus sicut umbra præterevunt*: rursus in altero *m*, *sicut deficit fumus, deficiant*: tandem *accipere in vanitate Civitatis* n, est, frustra, ita ut non possint retineri, sed inde pellantur, qui accepernt, vel etiam occidantur. Græci exponunt vanitatem istam, ἀπρᾶξίαν καὶ ὀλ, quod nullum opus honestum agerent, sed findis vanis intenti essent, atque carnales concupiscentias consectaretur. Attribuendo corruptionem dierum Deo, sensus esset, quod in vanitate consumsit dies eorum, idest, propter dictam istam vanitatem, & infidelitatem, ut observavit Titelmanus: Sed prior melior sensus. Transfertur Hugo ad eos præsertim Clericos, qui totam vitam expendunt in vanis scientiis, & *in superveacaneis rebus servantur multipliciter* o, *& in vanitate detineri sinunt sensus suos* p; & *diligunt vanitatem, quærunt que mendacium* q.

l Ps. 143. 4
m Ps. 57. 3. 8.
n Psal. 18 20.
o Eccl. 3. 24. p c. 3. v. 26. 8 f. 4 3.

Et anni eorum cum festinatione.) Hieronymus *velociter*. Chaldaicè, *in obstupefactione* בכיהולתא *bevihulethe*. Hebræa בבהלה *babbehalah* vertunt alii *in terrore, perturbatione, tumultu*, sive *tumultuariè, festinanter, citò, subitò, velociter*. Græcè ἀχρῦπνῶς, quod Nicephorus; ac Euthymius explicant μετὰ συνοδῆς velocitatem *mortis*. Festinatur tota vita, inquit Augustinus, mortalium, & quæ prolixior, videtur vapor est aliquanto diuturnior. Brevitas hæc alibi sæpe describitur in divinis & profanis litteris, nec semel à nobis variis in locis tractata. Qui terrentur, trepidant, turbantur, tremunt, dilabuntur, fugiunt, festinant. Euthymius autem adhuc exponit quod ille populus defecerit citò ad vana: vel quòd ob levitatem, quam secum affert voluptas, anni celeriter iis omnibus petransire videntur, qui otiosè ac negligenter vivunt; iis namque qui per virtutem operantur, ob laboris intensionem, tardiorem videri annorum decursum. Placet magis prior sensus. Solet id etiam dici fieri tumultuariè, quòd celeriter fit, citòque disperit, & repentinus interitus ac subitus horrore quodam percellit, atque obstupefacit: quæ sunt illæ omnes notiones vocabuli בהלה *behalah*. Iterum vertit interpres pro velocitate r, & pro terroribus s. Multorum festinata mors Hebræorum in deserto est per ignem, serpentinos morsus, absorptionem terræ, ita ut diei possint non dimidiasse dies suos.

r Esa. 65. 24.
s Jere. 15. 8.

Vers. 34.) Quum occideret eos, quærebant eum, & revertebantur, & diluculò veniebant ad eum.

Vers. 35.) Et rememorati sunt, quia Deus adjutor est eorum, & Deus excellus redemtor eorum est.

Vers. 36.) Et dilexerunt eum in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei.

Vers. 37.) Cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento ejus.

Sensus loci.

DOcet quod priùs dixerat, adjecisse Hebræos peccatis peccata, & quum viderentur tantisper resipiscere, & converti, tamen mox rediisse ad ingenium, moresque pristinos. Nam quoties, inquit, percutiebat eos Deus, tamquam sub flagris pueri, veniam & misericordiam implorabant, atque meliorem frugem & emendationem promittebant: vel etiam sicut bestiæ verberibus compressi, resiliebant aliquantulum; & per id tempus, quo vigens aut pœnas adhuc erat plaga, valde sollicitè summo mane ad vota preceque currebant; tunc etiam revocabant in memoriam veteri beneficia, & auxilia Liberatoris, ac redemtoris Dei, quæ facilè sibi prius elabi sinebant de memoria, quum nulla monerentur tribulatione, Unde plane perspicitur, eos non seriò, & ex animo dilexisse, vel revertos esse, atque laudibus Deum celebravisse, & gratias egisse pro prioribus beneficiis, quando compulsi novâ tribulatione, alia denuo flagitabant, sed linguis mentitos esse, & fictè obedientiam promisisse, cor sincerum erga illum non habuisse, pactum quod olim pepigerant cum ipso, bona fide non pepigisse, quum tam sæpe postea, nulloque negotio, aut levi admodum de causa violaverint:

Quum occideret eos, quærebant eum, &c.) Hieronymus, *sic occidebat*, &c. & alibi *r*, *quum interficeret illos tunc quærebant eum*. In Psalterio Romano & apud Cassiodorum, *tunc inquirebant eum*: in Gallicano, *tunc quærebant eum*: in Illyrico, *tunc exquisiverunt*: in Arabico, *tunc perierunt*. Tractat Lactantius *a* egregiè quo pacto Deus ex memoria hominum elabatur, quum beneficiis ejus fruentes honorem dare divinæ indulgentia deberent, si qua verò necessitas gravis prehserit, tùm Dei recordentur, nec umquam Dei meminerit, nisi dum in malis sunt.

t in Ef. c. 29.

Recitat etiam ex Catonis oratione Gellius *x*, quòd adversæ res domant homines, & docent quid facto opus sit. Quod longè melior Auctor scripsit, *tantummodo solum exactionem intellectum dare auditus* y: & *in angustia requisitum Deum*, & *in tribulatione murmuris doctrinam ex necessitate fuisse* z. Gregorius *a*, reprobatum sit esse, tormentorum tantùm metu commoveri, & penè illorum cogitationem fervere, ac infructuosæ pœnitentiæ se ignibus inflammare. Exemplum profert Balaam, qui de se loquens dicebat *b*, quòd *quum caderet, aperierentur oculi*

Reprobarsi est, tormentorum tantum metu commoveri Hebræorum, cum aliis vitium simu atque pœnitentiæ in Egypto, imbibitum

a inst. c. 1.
x lib. 7. c. 2.
y Esa. c. 28 19
z v. 20. 16.
a 6. mor. c. 11. vel 23. c. 1. 15. c. 22. vel 31.
b Num. 24. 4.

oculi illius. Videntur Hebræi cum aliis hoc etiam vitium in Ægypto imbibisse simulatæ pœnitentiæ, quam totics Pharao plagis percussus de monstravit. Etiam Diabolus, qui per Pharaonem dicebat, *nescio à Dominum, & Israel non dimittam*, verberatus id emendavit, inquit Origenes *b*, dicens *c*, *Scimus te quis sit, tu es filius Dei vivi*. Aliud expressum est in Jeroboam *d*, quod explicat Augustinus *e*: item in Antiocho *f*, & aliis: & Judæis quibuldam dixit Christus *g*, quòd ipsum *quærebant, quia manducaverant ex panibus, & saturati erant*. Hunc tamen tribulationis colligit utilitatem Chrysostomus *h*. Alii, saltem accommodationis sensu, accipiunt hunc locum, qui in mortis articulo convertuntur. Magna perversitas ac temeritas in id tempus differre. Christiani esse ait Chrysostomus *i* adversus concupiscentias carnis semper in acie stare, & leges Domini nostri nobis datas semper in auribus tonare, & his muniri, & illius longanimitate non abuti, & non expectare, ut re ipsa iræ illius periculum faciamus, & tunc coerceamur, ut ne & de nobis dicatur, *quando occidebat eos, tunc quærebant eum*. Monet præterea *k* & occasione hujus ipsius sententiæ, & crebro Judæorum exemplo, qui excitati tribulatione aliqua, videbantur Dei meminisse, mox oblivisci ea transacta, illud magnam laudem non mereri, quum scilicet non aliter quis virtutem ac Deum colit, quoniam vel lapideum cor ratione permoveri solet. Similitudinem etiam profert ex equo, qui tunc laudatur maximè, quando sine ulla habenarum vi pro nutu compescitur. Quod attinet ad Hebræos, non illos ipsos, qui occidebantur, intelligere debemus, sed alios occiforum territos exemplo, ne occiderentur, ut Augustinus Cassiodorus, & alii monent; sic autem de illis scripturam loqui tamquam hi Deum quærerent qui occidebantur, quia unus populus erat, & tamquam de uno corpore dicitur, *& revertebantur, & diluculo veniebant ad Deum*. Postquam seditiosorum & rebellium aliquot extincta sunt *l*, ceteri agnoverunt divinis jam judiciis *m*: fassi sunt etiam se peccavisse, auditis minis, quòd propter detractionem contra terram promissam, non eisent in eam intraturi, & quidam *manè consurgendo* n: item post morsus serpentum simul cum confessione peccati quòd murmurassent contra Dominum, & Moysem, petierunt à Moyse, ut oraret *serpentes tolli*o. Possemus tamen etiam interpretari, *quum* Deus *occideret*, idest, occidere inciperet percutiendo, tunc nondum mortuos, sed lethaliter percussos, recurrisse ad Deum. Exemplum nunc attuli de percussis à serpentibus. Sic fortassis intelligi queat quod in libro Sapientiæ *p* scribitur, *locustarum & muscarum morsus Ægyptios occidisse*, idest, vehementer cruciasse, nam etiam ab illis animalculis interfectos esse non constat.

Et revertebantur.) Hieronymus, & Cassiodorus, atque Psalterium Romanum, & Gallicanum *convertebantur*. Arnobius, *convertentes*, nempe se, *diluculò veniebant ad eum*. Idem est *reverti ad Deum, & converti ad illum*, ἐπιστρέφειν, & שוב *seiub*, Chaldaicè additur unum verbum *in tempore quo interficiebat eos, illi respiscebant* תיכין *thajevin, & quærebant eum, ac revertebantur*: quamvis paullo aliter habeat textus Nebiensis.

Et diluculò veniebant ad eum.) Hieronymus *& diluculò consurgebant ad Deum*. In Illyrico Psalterio, *concurrebant*, in Romano, & Gallicano, & apud Cassiodorum conjunctione postposita, *ante lucem, & veniebant ad eum*. Proprie significat שחר *seiachar* & ὀρθρίζειν, idem ac si diceres, *manicare*, ut Gellius *q* loquitur, ac Interpres noster *r*, & *aurorizare, ad auroram surgere, & summo mane*; & in proposito seu ad precem seu ad sacrificium matutinum: vel per translationem summo desiderio ac studio quærere & implorare; quoniam qui quidpiam statim ac diluxit, quærit, non segniter, sed diligenter facit. Quare quod Cassiodorus observat, pium in luce rogare, impium ante lucem, (sic enim legere dixi) juxtà illud, *vanum* s *est vobis ante lucem surgere*, nullo nititur fundamento, sed per solam accommodatione ferri potest. De hac dicendi formula egimus alibi, ostendentes idem valere quod illicò, confestim, quamprimum: sicut quum dicuntur *in matutino interfici peccatores terræ*t, fortassis poterit hic indicari, quod antea retuli, *mane primo surgentes filios Israel ascendisse verticem montis*, *atque dixisse* pœnitentia quadam ductos præcedentis murmuris & detractionis adversus terram promissam; *parati sumus ascendere ad locum, de quo Dominus locutus est, quia peccavimus* u. Qua ipsa in re peccabant, jam volentes progredi, & ingredi contra sententiam, & voluntatem prohibentis Dei *x*. Similis huic in Oseæ *y* locus; *in tribulatione sua mane consurgent ad me: venite & revertamur ad Dominum*. Potest hinc effici, utilem esse timorem etiam pœnarum & servilem, dummodo serviliter non suscipiatur. Idem probatur ex alio psalmo *z*, *imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine*: & *a*, *multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelleraverunt*. Quandoque dicto Hebræo verbo, aut alio השמ *haschem*, significatur frequentatio in re quapiam diligenter investigandâ,

Et rememorati sunt, quia Deus adjutor eorum est; & Deus excelsus redemtor eorum est. Hieronymus, in præterito imperfecto, *recordabantur*; & pro *adjutor, fortitudinem* utuntur, quod Hebraicè hic dicitur צור *tsur*, & significat *rupem* quoque: Symmachus pro ultimis verbis ὑψιστὸς πυρίωνκαὶ ἀπολυτρωτὴς, *pugnavit pro ipsi*. Alia Psalteria Latina, & Cassiodorus, *Liberator*. Arnobius, *Protector*. Confunduntur crebrò hæ & aliæ voces, quum aliquoti *redimere* respectum dicat ad mala præsentia: *adjuvare, protegere, salvare*, sit præservare à futuris. Recordabantur in afflictione constituti, quorum in prosperitate obliviscebantur, ut hoc ipso psalmo priùs dictum est *b*. *Recordari* nonnumquam et verbis commemorare, etiam non oblita. Sed non ita facit ad rem, nunc acceptio, ut prior, quam negare Agellius meritò non potest. Scire nostrum Plato existimavit esse reminisci ac redire in memoriam eorum, quorum animus ut primùm in corpus descendit, oblitus est. Facit ac inducit multò verùs oblivionem beneficiorum divinorum crassa carnis voluptas & prosperitas, sicut olim pincernam Pharaonis *c*, & *incrassatum* ac *recalcitrantem populum d*. Si cum beneficio veluti non colludis rependenda gratia, cessat beneficii vicissitudo, ut philosophatum Seneca *e* testatur Chrysippum, & cadit non mittentis tantum vitio, sed etiam accipientis. Ultitur Plutarchus *f* eadem similitudine.

Et dilexerunt eum in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei.) Hieron. in primo membro, *lactaverunt*: & notat *g* quoddam corruptè legisse in altero cum accusativo αὐτὸν. Alii, *blanditi sunt*. Hoc sibi vult Hebræum verbum cum affixo פיתוהו *jephattuhu*, sive *deceperunt eum, fuserunt, fallendo*. Sic etiam in Proverbiis *h*: *si te lactaverint peccatores* יפתוך *jephatchucha*. Et alibi sæpè redditur pro *lenire, decipere, seducere*: In libro Judicum *i* per verbum *blandiendi*. Psalterium Illyricum habet hoc loco, *osculati sunt eum in labiis suis*. Fortassis propter veterem ritum orandi, adducta ad osculum propria manu, reverentiæ caussa *s* quem nunc nonnullæ notiones consalutando sese, observant, ac profitentur se aliorum osculari manus, ut alibi notavimus *k* ex Plinio *l*, & aliis, quos etiam colligit Pineda noster ad illud Job *m*, *si osculatus sum manum meam ore meo*, & Cujacius *n* Muretus *o*, Claudius de Sainctes *p*, Pithæus *q*, Jacobus Durantus *r*, Joannes Stephanus Durantus *s*, Justus Lipsius *t*, & alii, *Labiis honorabant Deum populus ille, sed cor longe erat ab ipso* u, omnia quæcumque præciperet Moyses, & diceret Deus, promittebant se facturos *x*, minimè autem præstabant. Diximus Psalm. 65. *y* ad ea verba *in multitudine virtutis tua mentientur tibi inimici tui*, sæpe qui rediguntur inviti in aliorum potestatem fictè ac mendaciter offerre, obsequia sua subjicere se, atque supplicare. Convenit id etiam præsenti loco, satisque commodè ab Apollinario locus huic totus expressus est:

οἷδε μὲν ἀμφαγάπαζον ἐοῖς περὶ χείλεσιν ἄκρῃς
γλώσσῃς λυδαλέοις μειλίγμασι κωφὴ λόγοντες.
Ipsi verò eum circumdilexerunt suis labiis extremis,
Lingua falsiloque blandimentis garrientes.

Non assentior Agellio, legendum apud LXX. non ἠγάπησαν, *dilexerunt*, sed ἀπάτησαν, *deceperunt*. Nam adversativa particula versus sequentis, *cor autem eorum non erat rectum cum eo*, &c. innuit antithesim, ut eum dilexisse fictis verbis, & *lingua* illi *mentiti* significentur, cum quo *cor rectum non habebant*, nec ipsi *fideles erant*. Denique blanditiæ, quas dixi, verbo פתה *pathah* significari, quum ore & lingua fiunt, fictam illam dilectionem indicant; quod Joannes *a* dicit esse *diligere verbo, & lingua, non opere, veritate*.

Cor autem eorum non erat rectum cum eo.) Hieronymus *firmum* נכון *nachon* utrumque significat, & quod firmum est, solet etiam esse rectum. *Corda* numero plurali habet Arabicum Psalterium. Sententia similis præcessit octavo versu; *generatio quæ non direxit cor suum, & non est creditus cum Deo spiritus ejus*. Hoc est non rectè ambulare, non coram Deo, non corde perfecto, non esse perfectum, non dirigi cum Deo, non placere, & non gratum esse Deo.

Nec fideles habiti sunt in testamento ejus.) Hieronymus, *nec permanserunt in pacto ejus*. Alii, *nec fideles fuerunt in pacto ejus; neque fidem fœderis ejus servaverunt; nec perstiterunt bona fide in pacto quod pepigerant cum illo*. Latinis Psalteriis, Romano, & Gallicano, & apud Cassiodorum, *nec fides habita est illis in testamento ejus*, apud Arnobium, *nec fides habita est testamento ejus*. In Arabico Psalterio, *nec crediderunt testamento ejus*. In Illyrico, *neque fidem dederunt in votum ejus*. Apollinarius:

οὐδ' ἀπὸ σωθεσίν σγετείρν σωνοραδὸ ἀδ μονα πʼ ἐνν:
Neque in fœdere suo unanimem fidem (ἔσχον, *habuerunt*.)

Mutuus est contractus in pacto, propterea que dici potest tùm Dei, tùm aliorum, quibuscum sit: & qui non stant pacto, censeri possunt non stare tùm suo, tùm Dei. Quomodo *fidelem* fore domum David promittitur, & *regnum ejus usque in æternum* b, ita ut fidelis idem sit ac firma, permanensque; sic *non esse fidelem in testamento*, potest significare, non esse in eo firmum & constantem. Continet porrò pactum, fœdus, testamentum, illa omnia quæ dixi versu 10. ubi affinis huic sententia est; *non custodierunt testamentum Dei*; videlicet, inter cetera, minas, præcepta, promissa. In versus octavi verbis, *non est creditus cum Deo spiritus ejus*, est idem Hebræum, & Græcum passivæ vocis, quod hoc loco נאמן *neeman*, & πιστωθῆναι Consule locum illum. Rectè Auctor *c* Ecclesiastici de fidelitate in mandatis divinis servandis, *si voluerit, mandata servare, conservabunt te, & in perpetuum fidem placitam facere*; hoc enim est mandata servare, semper Deo gratam & placitam fidelitatem præstare, & vicissim servanti mandata fidelis erit Deus in præstandis promissis. Hoc loco Nebiensis testatur velle Hebræos libri istius dimidium exactè esse sive versuum eo contentorum, sicut & quænam foret media inter litteras omnes legis notaverunt. In quibusdam Bibliis hic reperio scriptum חצי חספר *chetsi hassepher, dimidium libri*. Genebrardus, & Titelmanus in fine versus 36. ut nos numeramus, quem ipsi 41. ajunt constitui hic medium ab Hebræis, qui hactenus enumeraverint 1263. torque asserant reliquos esse. Meritò Nebiensis, ac Titelmanus dilingentiam istam nominant superstitionem: & dividendi ratio, ut jam dixi, incerta est.

Vers. 38.) Ipse autem est misericors, & propitius fiet peccatis eorum, & non disperdet eos.

Et abundavit ut averteret iram suam, & non accendit omnem iram suam.

Vers. 39.) Et recordatus est, quia caro sunt, Spiritus vadens & non rediens.

Sensus loci. HEbræi populi exaggerat improbitatem ex opposita collocatione cum divina erga illum etiam toties admodum pœnis, misericordia, non solùm provocatum beneficiis, Nam quamvis, inquit, talis esset populus ille, qualem descripsi, paulisper intermittens peccandi cursum rediret mox ad ingenium, Deus tamen etiam, cujus *alienum ac peregrinum ab eo opus est*, punire *d*, non poterat insitæ sibi misericordiæ oblivisci, aut diutius *continere illam in ira* e, sed brevi revertens ad eum, propitius fiebat peccatis populi sui, nec valuit quodammodo delere penitus, cui bene volebat, etiamsi mereretur. Immò multus in eo fuit, ac veluti studuit, operamque dedit, ut commeritam ab illo ultionem averteret, & justissimam alioquin iram suam mitigaret, & indignationem, nec quantum exigere ratio videbatur, & ingenita ejus scelera, indignatione atque furore contra ipsum inflamaretur, sed multum remitteret de illa. Qua ipsa tamen in re spectavit Deus conditionem infirmitatis humanæ, quobiam non est homo simplex, spiritualesque substantia, sed carnis mole circumdatus est, in qua exsistit Seminarium stolidarum cogitationum, & cupiditatum brutalium, altera verò pars ejus, spiritus quidem est, sed quem prior pars facilè ad malum propellat & præcipitet, unde sese expedire, ac in virtutis redire semitam, & amissum Spiritum seu gratia per peccatum, propriis viribus nequit; & postquam exierit de carne, sic de illo actum est, ut neque denuo reverti ad eam naturaliter valeat, nec amplius ei, si sit damnatus, ad resipiscendum in omnem æternitatem opportunitas concedatur, interim levitate naturali *numquam in eodem statu permaneat* f, sed vento similis, huc illuc agitetur & evanescat. Id in alio Psalmo g aliter dicitur, quòd *spiritus pertransibit in homine & non subsistet, & non cognoscet amplius locum suum*. Sed & idem adhuc Psalmus *h* eamdem continet caussam divinæ erga nos misericordiæ, quia se gerit tamquam erga filios, *noscens figmentum nostrum & quoniam pulvis sumus, & dies nostri sicut fœnum, flosque*. Eadem ratio & caussa reddi solet, cur hominis potiùs, Dei filius assumere naturam dignatus sit, quàm Angeli. Verùm quæ hic perstricta sunt, seorsum deinceps magis perpendenda.

Ipse autem est misericors, & propitius, &c.) Hieronymus omissa conjunctione, & verbo substantivo, *ipse verò misericors propitiabitur iniquitati*, &c. Possuit etiam *verò* pro, *&*, quod in principio extat Hebraicè ו *ve*. Videtur sententia tota ex Deuteronomio *i* petita. *Quia Deus misericors Dominus Deus tuus est; non dimittet te, nec omnino delebit, neque obliviscetur pacti, in quo juravit patribus tuis*. Hac tamen ultima ratio magis propria est Hebræis; aliæ communes cunctis hominibus. Aliquoties vidimus quo modo sit Deo *misericordiæ* magis proprium attributum, etiamsi alia omnia in eodem sint æqualia, quia infinita, & ipsissimus Deus. Hugo attendit misericordiam habitualem in Deo, quum vocatur *misericors*; actualem, quum dicitur quòd *propitius* sit peccatis, & alium affectum, quod non disperdidit: duos hos affectus innui ab ipsomet Deo apud Esaiam *k*; ubi repetendo, dicit, *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas*: & veluti misericordiæ habitum in proximè sequentibus verbis, *propter me*.

Et propitius fiet peccatis eorum.) Hebraicè numero singulari עון *bhaon*, absque pronomine, quod tamen etiam expressit Paraphrastes עוית הון *bhaviathebon*, futurum tempus loco præteriti est, quod etiam præteritum sequentibus versibus exprimitur. Cassiodorus autem habet (*fit*) in præsenti: & permixtio ista temporum indicat solemne usitatumque misereri, Deo esse. Arabicum Psalterium *dimittere peccata*, Illyricum, *purificare* dicit.

Et non disperdet eos.) Auditum est quoque pronomen, quod omisit etiam Psalterium Gallicanum: & monet Hieronymus *l*, ne sententia penderet, Latinum sermonem *sua* proprietate completum fuisse. Arnobius videtur legisse *disperdidit*, qui locum applicat ad Christum, in cruce misertum crucifixorum, orantemque, ut Patri illis indulgeret *m*. Post cæsa *viginti tria millia hominum*, propter adorationem vituli *n*, ignovit Deus populo reliquo, Moysis flexus precibus *o*, quum *Aaron offerebat medius inter mortuos & viventes thymiama*, *cessavit ignis plaga p*: morsus serpentum cohibiti sunt *q*. Mortui quidem sunt in deserto cuncti qui de Ægypto egressi fuerant, præter Josue, & Caleb *r*, tamen quia permissi sunt intrare alii ex illis nati, quos justè poterat Deus ac velle videbatur, exscindere, nisi Moyses interveniisset, idcircò verè nunc dicitur non esse diperditos.